

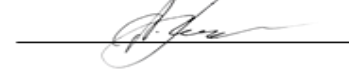
Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»

Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ
завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

Кваліфікаційна бакалаврська робота

на тему: «Перспективи розвитку dark-туризму в Україні»

Виконав: студент 4 курсу, групи УТ-41
Спеціальності 242 «Туризм»

Філатов Є.М.

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.іст.н., доц. Посохов І. С.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.екон.н., доц. Коваленко Р.С.

(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Покоłodна М.М.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень)
перший (бакалаврський)
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
світової політики,
дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

“ _____ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)
Філатова Єгора Максимовича

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи: «Перспективи розвитку dark туризму в Україні»

Керівник роботи к.і.н., доц. Посохов Іван Сергійович
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 02.04.2025 року № 4001-5/868

2. Строк подання студентом роботи 20.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

- Визначити основні поняття, функції та місце темного туризму в класифікації туризму
- Схарактеризувати основні види dark туризму
- Вивчити нормативно-правове забезпечення розвитку темного туризму в Україні
- Розглянути зарубіжний досвід розвитку темного туризму
- Проаналізувати ресурсне забезпечення розвитку темного туризму України
- Дослідити інфраструктуру темного туризму країни
- Проаналізувати сучасний стан розвитку темного туризму в Україні
- Обґрунтувати проблеми розвитку темного туризму України
- Обґрунтувати пріоритетні напрямки розвитку темного туризму

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження dark туризму
2	Розділ 2. Аналіз сучасного стану розвитку dark туризму в Україні

5. Дата видачі завдання 3.03.2025 р.

Студент

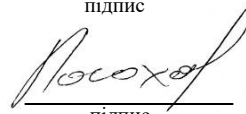

підпис

Філатов Є.М.

ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

Посохов І.С.

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Філатов Є.М. Перспективи розвитку dark-туризму в Україні

Кваліфікаційну роботу присвячено аналізу сучасного стану та обґрунтуванню перспектив розвитку dark-туризму в Україні. У дослідженні розглянуто теоретичні основи поняття dark-туризму, його види, функції та особливості як складової туристичної індустрії. Проаналізовано міжнародний досвід організації dark-туризму та визначено найуспішніші практики. У роботі досліджено ресурси dark-туризму в Україні за видами та їх регіональну специфіку. Проведено оцінку сучасного рівня розвитку темного туризму, динаміку відвідуваності об'єктів, розкрито проблеми нормативно-правового забезпечення та організації безпеки в цій сфері. Обґрунтовано основні напрями перспективного розвитку dark-туризму в Україні як інструменту збереження історичної пам'яті та відновлення економіки після війни.

ABSTRACT

Filatov Y.M. Prospects for the development of dark tourism in Ukraine

This paper is devoted to the analysis of the current state and justification of the prospects for the development of dark tourism in Ukraine. The paper explores the theoretical foundations of dark tourism, its types, functions, and characteristics as part of the tourism industry. International experience in the organization of dark tourism and the most successful practices are analyzed. The study examines the resources of dark tourism in Ukraine by type (disaster zones, cemeteries, fortifications, sites of tragedy, etc.) and their regional features. The work includes an assessment of the current level of dark tourism development, visitor dynamics, and identifies issues related to legal regulations and safety management. The paper substantiates the main directions for the future development of dark tourism in Ukraine as a tool for preserving historical memory and supporting post-war economic recovery.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ DARK-ТУРИЗМУ	
1.1. Dark-туризм як складова туристичної індустрії.....	5
1.2. Класифікація видів dark-туризму.....	9
1.3. Закордонний досвід розвитку dark-туризму.....	15
1.4. Нормативно-правова база та проблеми організації безпеки в dark-туризмі.....	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ DARK-ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	
2.1. Характеристика ресурсів dark-туризму.....	31
2.2. Аналіз розвитку dark-туризму.....	38
2.3. Проблеми та перспективи розвитку dark-туризму.....	45
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Після завершення війни темний туризм в Україні може відігравати дуже важливу економічну та соціальну роль. Завдяки новизні темного туризму, конкуренція від інших країн не буде настільки важкою як у більш традиційних видів туризму. Темний туризм може допомогти хоча б трохи зрозуміти та відчувати, що відчували люди, які стали жертвами або свідками війн, природніх лих, техногенних катастроф тощо. Також цей вид туризму може допомогти людям відкрити очі на причини та наслідки техногенних катастроф та катастроф техногенного походження, що може зменшити ймовірність повторення цих катастроф, виникнення схожих або ще гірших. На жаль, через військову агресію російської федерації, у України з'явилося ще більше потенційних туристичних дестинацій dark-туризму, а саме зруйновані міста, місця військових злочинів армії росії, пам'ятники українським воїнам, меморіали героїв та жертв, кладовища та багато інших. Саме ці ресурси можуть стати одними із найважливіших для відновлення української економіки після того, як війна закінчиться. Дивлячись на зазначені твердження, можна зробити висновок, що дослідження темного туризму актуальне через три причини: науковий інтерес, потенційний соціальний вплив на велику кількість населення та тому, що, при правильному використанні, цей вид туризму може надати велику допомогу економіці України. Розгляд питань темного туризму має як теоретичну, так і практичну значимість.

Об'єкт дослідження: dark-туризм як складова сучасної туристичної індустрії.

Предмет дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку dark-туризму в Україні.

Мета кваліфікаційної роботи: обґрунтувати теоретичні засади dark-туризму, дослідити міжнародний досвід його розвитку та проаналізувати сучасний стан і можливості адаптації цього виду туризму в Україні.

Завдання:

- 1) Розкрити сутність поняття «dark-туризм» та визначити його місце в системі сучасної туристичної індустрії.
- 2) Охарактеризувати основні види та форми темного туризму, класифікувати їх.
- 3) Проаналізувати міжнародний досвід розвитку темного туризму.
- 4) Вивчити нормативно-правову базу та проблеми організації безпеки в сфері dark-туризму.
- 5) Проаналізувати наявні ресурси для розвитку dark-туризму в Україні.
- 6) Оцінити сучасний стан і динаміку розвитку dark-туризму в Україні.
- 7) Визначити основні проблеми, бар'єри та перспективи подальшого розвитку dark-туризму на національному рівні.

Інформаційна база дослідження складається на основі літературних та довідкових видань, статей, інтернет-ресурсів, вебсайтів об'єктів темного туризму, статистичних даних темного туризму та туризму загалом, матеріалів Державного агентства України з управління зоною відчуження.

У процесі написання роботи були використані наступні методи дослідження, а саме аналіз та узагальнення наукової літератури, класифікаційний метод, порівняльний аналіз, контент-аналіз, системний підхід, графічний.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок. У роботі присутній графічно-ілюстративний матеріал, а саме 4 таблиці та 10 рисунків. Список використаних джерел налічує 57 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ DARK-ТУРИЗМУ

1.1. Dark-туризм як складова туристичної індустрії

Туризм вже давно не є суто рекреаційним явищем. Разом із традиційними видами, такими як культурно-пізнавальний, курортний тощо, все більш популярними стають альтернативні форми туризму, які апелюють до особливих емоцій, історичної пам'яті, особливого досвіду. Один із таких напрямів – це dark-туризм, або ж темний туризм. Цей вид туризму полягає у відвідуванні місць, які мають відношення до темних сторінок історії, смерті, насильства, трагедій або катастроф.

Практично завжди темний туризм перетинається із іншими видами туризму, а саме культурно-пізнавальним, релігійним, екстремальним тощо. Водночас, він має власну специфіку. Головна ознака цього виду туризму – «слід смерті», тобто символічна або реальна прив'язаність місця до подій, які спричинили людські страждання. Це можуть бути місця масових поховань, техногенних катастроф, концтаборів, музеї геноциду, репресій, тоталітаризму та багато інших. Під час відвідування цих місць, туристи можуть не тільки побачити об'єкт, але і отримати унікальний досвід, який може викликати дуже специфічні емоції та, можливо, допомогти змінити бачення світу. У цьому контексті dark-туризм стає не просто формою споживання інформації, а інструментом «живого» занурення у трагедії минулого.

Термін «dark tourism» (темний туризм) почав використовуватися не так давно, а саме на початку XXI століття, коли він був запропонований Джоном Леноном та Малкольмом Фоулі. Їхня спільна монографія «Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster (2000)» стала одним із найважливіших досліджень у цій галузі. Автори визначили темний туризм як форму туристичної поведінки, що має на меті відвідування об'єктів, пов'язаних зі смертю, катастрофами, війнами та іншими трагічними подіями в історії

людства. [15] Також існує термін «танатотуризм» - туризм смерті, який походить від грецького «thanatos» (смерть). Він був вперше вжитий Ентоні Сітоном у 1996 році у статті «Guided by the Dark». [19] Ще зустрічається термін «некропольний туризм» - це спеціальний вид туризму, який означає відвідування поховань (одиночних або масових) з пізнавальною, меморіальною або дослідницькою метою. Найчастіше екскурсії кладовищами організовуються у місцях з давньою історією, незвичними надгробками, а також до місць погребіння відомих людей. [10]

Таблиця 1.1

Схожості та відмінності темного туризму з іншими видами туризму

Вид туризму	Схожості	Відмінності
Культурно-пізнавальний	Вивчення історії, культури, спадщини. Відвідування музеїв, історичних місць.	Культурно-пізнавальний туризм акцентує на універсальних досягненнях людства (мистецтво, архітектура, традиції), а темний туризм — на трагедіях, смерті, конфліктах.
Релігійний	Часто перетинаються в місцях мучеництва, культових об'єктах, святинях.	Релігійний туризм має духовну мету, темний туризм — світську інтерпретацію трагедії.
Екстремальний	Обидва можуть включати елементи ризику або перебування в нестандартних умовах.	В екстремальному туризмі головна мотивація — адреналін, фізичні виклики, тоді як темний туризм фокусується на психологічному та історичному зануренні.
Індустріальний	Обидва типи часто передбачають відвідування покинутих або незвичних об'єктів, наприклад: шахт, заводів, фабрик, електростанцій, кар'єрів тощо.	Індустріальний туризм спрямований на інтерес до технічного прогресу, архітектури, виробництва, тоді як темний туризм — на історичну або емоційну травму, пов'язану з місцем.

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1.2

Опрацювання терміну «темний туризм» різними дослідниками

Автор	Трактування поняття «темний туризм»
John Lennon [16]	Відвідування туристичних об'єктів, які пов'язані зі смертями або руйнуванням, катастрофами, а також містичних місць.
P. Stone [20]	Темний туризм як подорож у місця, які пов'язані зі смертю та сумом.
Peter Hohenhaus [53]	Це подорож по місцях, які якимось чином пов'язані зі смертю або якоюсь катастрофою.
A. Seaton [19]	«Танатотуризм» від грецького слова thanatos, що означає смерть або туризм скорботи.

Джерело: створено автором за матеріалами [16, 19, 20, 53]

Незважаючи на невеликий вік цих термінів, практика відвідування «темних» місць та смертельна тематика має популярність серед людей практично всю нашу історію. Наприклад, ще у давньому Римі гладіаторські бої збирали багатотисячні арени(амфітеатри). Публічні страти були одною із найулюбленіших розваг людей у середні віки. В епоху Просвітництва екскурсії до полів битв, кладовищ та навіть моргів мали попит. Тож, не можна бути здивованим, що смерть навіть у теперішні часи привертає увагу дуже великої кількості людей. Чи є життя після смерті? Чи є Рай та Пекло? Що відчуваєш, коли помираєш? Як і наші предки, ми продовжуємо задавати собі ці питання. Хоча темний туризм не може відповісти на ці запитання, він може трохи «відхилити завісу смерті», показав, де помирали люди, розказав, як вони помирали і чому вони помирали. Можливо, саме через це популярність dark-туризму продовжує зростати.

На поверхні, темний туризм може здаватися негативним явищем через його тематику, але, насправді, він виконує важливі функції, такі як:

- Освітня – ознайомлення з історією, популяризація знань про темні сторінки історії людства.
- Меморіальна – вшанування пам'яті жертв геноциду, військових злочинів, техногенних катастроф тощо.
- Психоемоційна – осмислення смерті, трагедій, сенсу життя.
- Соціальна – об'єднання суспільства з метою уникнення схожих подій.

У сьогоднішній день dark-туризм став повноцінним сегментом туристичного ринку. Туроператори пропонують спеціалізовані тури,

розробляються тематичні маршрути, проводяться міжнародні конференції та дослідження. У деяких країнах темний туризм є важливою складовою національної політики пам'яті, що спрямована на збереження історичного спадку та формування історичної свідомості. Наприклад, лише за 2024 рік, понад 1,8 мільйона людей відвідала музей-меморіал Аушвіц-Біркенау на місці однойменного нацистського концтабору біля міста Освенцім у Польщі. [33]

Темний туризм має великий економічний потенціал. Місця пам'яті все частіше входять до туристичних маршрутів, привертають все більше інвестицій, сприяють розвитку суміжної інфраструктури — готелів, транспорту, харчування, екскурсійного супроводу. За даними Grand View Research, розмір глобального ринку темного туризму оцінювався в 31,89 мільярда доларів США в 2023 році, що становить приблизно 1,7% від усього туристичного ринку і очікується, що він буде зростати на 2,9% CAGR з 2024 по 2030 рік. [43, 55]

Звичайно, як і на туризм в цілому, на темний туризм дуже негативно вплинула пандемія COVID-19, і ці показники тільки зараз повернулися до передпандемійного рівня. У 2019 році розмір глобального ринку темного туризму складав 32,19 мільярда доларів, що приблизно на 1,4% більше, ніж у 2023 році. [55]

Також темний туризм можна віднести до екстремального туризму, так як він може бути напряму пов'язаним з загрозою для життя людини, наприклад, тури до Чорнобиля, де при недотриманні техніки безпеки можна отримати небезпечну дозу радіації, що може нанести непоправну шкоду до здоров'я.

Темний туризм часто критикується за експлуатацію жертв, тривіалізацію страждань, надмірну комерціалізацію пам'яті, яка може призвести до її спотворення або «споживання трагедій» у розважальному форматі. [21] Виникають питання: чи можна продавати квитки до місць масових розстрілів? Чи має право турист знімати селфі на тлі братської могили? Ці питання стосуються моральної відповідальності як туроператорів, так і відвідувачів. У відповідь на це багато організацій запроваджують етичні кодекси поведінки,

проводять інструктажі перед екскурсіями, підкреслюють важливість поваги до історії та жертв.

Отже, темний-туризм – це складне, багатогранне явище, яке поєднує у собі історичний, емоційний та економічний аспекти. Цей вид туризму займає особливе місце у туристичній індустрії та може бути використаним як інструмент переосмислення минулого, отримання неповторних емоцій, формування критичного мислення, світогляду та збереження пам'яті. Водночас він потребує дотримання тонкого балансу між автентичністю, емоційністю та етичністю.

1.2. Класифікація видів dark-туризму

Темний туризм є багатовимірним явищем, що об'єднує в собі інтерес до трагічних подій минулого, досвід переживання емоцій, пов'язаних зі смертю. У науковій літературі запропоновано різні підходи до його класифікації, які дозволяють структурувати це складне соціокультурне і комерційне явище.

Першу класифікацію об'єктів темного туризму розробив британський науковець Філіп Стоун у 2006 році. У своїй праці «A Dark Tourism Spectrum (2006)» він запропонував градацію типів темного туризму — від найбільш "глибоких" і трагічних форм до розважальних та комерційно орієнтованих.[20]

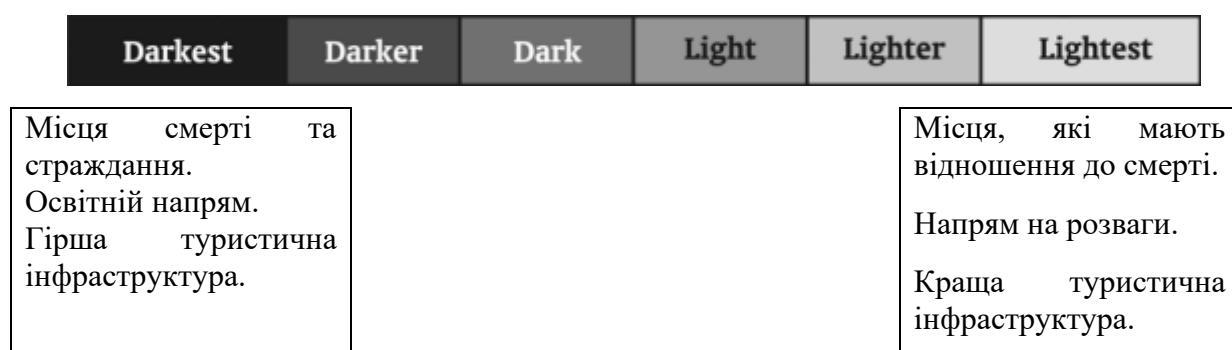

Рис. 1.1. Градація видів темного туризму за Р. R. Stone

Джерело: Перекладено та адаптовано автором за джерелом [20]

Зараз темний туризм поділяють на такі типи: туризм до місць катастроф; містичний туризм; танатотуризм; некропольний туризм. [9] Через те, що цей

вид туризму порівняно новий, в майбутньому можуть з'явитися й інші варіанти класифікації.

Таблиця 1.3

Класифікація видів темного туризму

Вид темного туризму	До яких місць відноситься
Туризм до місць катастроф	Катастрофи природного характеру; техногенні катастрофи; катастрофи антропогенного походження.
Містичний туризм	Місця з паранормальною активністю; замки та маєтки, відомі своїми історіями про привидів; місця, пов'язані з уфологічною активністю.
Танатотуризм	Місця терору, тортур, страт, військових злочинів; місця, пов'язані з геноцидом; колишні в'язниці, концтабори, табори ГУЛАГу; місця злочинів серійних вбивць.
Некропольний туризм	Могили відомих особистостей; старовинні кладовища; історичні кладовища; некрополі; мавзолеї.

Джерело: [9]

Туризм до місць катастроф – це відвідування місць природних катастроф, техногенних катастроф, катастроф антропогенного походження. Це можуть бути землетруси, цунамі, повені, тайфуни, урагани, виверження вулканів тощо. Також такі тури називають «disaster tour» («тури лиха»). Ще до цього типу відносять «ядерний туризм», наприклад, туризм до Чорнобиля. Ще сюди відносять так звані «токсичні тури», коли туристами відвідуються місця з підвищеним рівнем екологічної небезпеки. [11]

Цей вид туризму може бути корисним у багатьох випадках. Окрім звичайного комерційного інтересу, туризм катастроф може також бути використаним, щоб люди дізнались про сучасні проблеми клімату та екології, таких як глобальне потепління, забруднення океанів, масова вирубка лісів тощо. В майбутньому, практично усі промислові підприємства можуть стати потенційними ресурсами туризму катастроф. Також можна використати приклад Чорнобильської катастрофи 1986 року з метою показу того, що може трапитися, якщо необережно користуватись радіоактивними речовинами. Цей

вид туризму може бути небезпечним для життя та здоров'я відвідувачів, тому його можна віднести до екстремальних видів туризму.

У туризмі катастроф також варто виділяти стихійні лиха, такі як, наприклад, цунамі, землетруси, виверження вулканів, урагани або шторми. Серед регіонів, постраждалих від ураганів та тайфунів, варто виділити Карибський регіон, південно-східну частину Сполучених Штатів Америки, східний Китай, Японію.

Також туристи зацікавлені місцями найбільших та найвідоміших землетрусів.

Місця виверження вулканів та їх наслідки дуже популярні серед туристів. Найпопулярніші місця для туристів – Помпеї – колишнє римське місто біля сучасного Неаполя, у якому проживало приблизно 20000 осіб, та яке було знищено через виверження вулкану Везувій у 79 році нашої ери. Зараз - це музей просто неба. Також можна виділити такі вулкани, як Кракатау, Фудзіяма, Котопахи, Попокатепетль, Етна, Камерун, Катмай, Мауна-Кеа, Мауна-Лоа, Кілауза, Катмай, вулкани Ісландії, Еребус в Антарктиці, вулканічне нагір'я кратера в Африці, що було створено через активність великої кількості щитових вулканів. Серед них варто виділити вимерлий вулкан Нгоронгоро в Танзанії та Кіліманджаро.

Деякі країни, через своє географічне положення, мають більший потенціал у цьому виді туризму. Наприклад, Японія або Туреччина, у яких, через знаходження на стику літосферних плит, порівняно дуже часто трапляються землетруси.

Отже, туризм катастроф має як комерційний, так і соціальний потенціал. Він може бути використаним для освітлення сучасних проблем екології, які можуть дуже негативно вплинути на людство, але при цьому, він може бути дуже небезпечним для туристів.

Містичний туризм – це відвідування місць, замків та маєтків, про які є містичні історії про паранормальні явища, привидів тощо та місць, де нібито бачили діяльність інопланетних організмів. [11]

Цей вид туризму може приваблювати людей, яким цікаві загадкові події, легенди та феномени, які неможливо пояснити.

Містичний туризм дає змогу поринути у світ невідомого, доторкнутися до атмосфери таємничості, що панує у покинутих будівлях і старовинних резиденціях. Для багатьох це не лише розвага, а й спосіб дослідити межі між реальністю і фантазією, наукою і віруваннями. Такі подорожі поєднують цікавість до історії, культури й міфології з емоційним переживанням чогось загадкового й незвичайного.

Регіонами з найбільш популярними містичними історіями є Квебек на сході Канади, місто Брисбен в Австралії, столиця Ірландії Дублін та багато інших. Більше за все містичних замків знаходяться на заході Великої Британії в Озерному краї. Особливої уваги заслуговує батьківщина Дракули – Трансильванія, яка користується неймовірною популярністю серед туристів та вже дуже довго приносить шалені прибутки до економіки Румунії. Ці місця популярні не тільки серед звичайних туристів, а також серед різноманітних окультистів. [8]

Також, до цього виду туризму можна віднести уфологічний туризм – туризм до нібито помічених аномальних космічних явищ.

У межах такого туризму організуються різні активності: нічні вилазки для спостереження за небом у «аномальних зонах», екскурсії до наукових установ, пов'язаних з дослідженням космосу — таких як обсерваторії або уфологічні музеї. Крім того, проводяться тематичні заходи: симпозіуми, конференції, фестивалі, на яких експерти та ентузіасти обговорюють свіжі дані з уфології, аналізують фотографії, відеозаписи або свідчення очевидців, що вказують на можливість існування позаземного розуму.

Уфотуризм поєднує пізнавальний інтерес із елементами пригодницького і навіть духовного досвіду, оскільки питання про існування інших форм життя у Всесвіті часто перетинається з філософськими та екзистенційними пошуками. [8]

Танатотуризм – це відвідування місць, пов'язаних із темними сторінками історії людства, історичних битв, концентраційних таборів (Бельзен, Бухенвальд, Дахау, Майданек, Собібор, Треблінка, Аушвіц), в'язниць (Алькатрас, Кілмайнем, В'язниця Каросте, Порт-Артур, В'язниця Туол Сленг), районів злочинів серійних вбивць, «поля смерті» в Камбоджі, об'єкти, пов'язані з Голодомором в Україні. Ще до цього виду туризму відносять відвідування музеїв, пов'язаних зі смертю або стражданнями. Такий туризм часто несе меморіальний або освітній характер. [11]

Велика кількість туристичних компаній світу пропонують тури та окремі екскурсії до місць злочинів серійних вбивць, чи створених тематичних музеях та виставках, присвячених ним: Джек-Різник, Зодіак, Чарльз Менсон, Тед Банді, Мері Енн Коттон, Бель Guinness, Ейлін Wuornos, Доротія Пуенте, А. Чикотило, вигаданих вбивць Декстера Моргана, Ганнібала Лектора тощо.

До місць, об'єктів, які пов'язані зі знищенням людей внаслідок появи нових релігій, релігійних дій, слід віднести відомі туристичні об'єкти: місто Кутна Гора (Чехія), Дарфур (Судан) та багато інших.

Туризм «смерті» викликає велику кількість етичних спорів. Деякі люди, вважають, що цей вид туризму являє собою лише комерціалізацію жорстокості та використанням смерті у розважальному вигляді. Насправді, танатотуризм набагато глибший за це. Він допомагає людям отримати знання про темні події в нашій історії та, при цьому, відчуті унікальні емоції.

Некропольний туризм – це екскурсії по кладовищам. Збережені поховання відомих політиків, священнослужителів, вчених, письменників, композиторів, музикантів, художників, артистів, інженерів, медиків і просто цікавих людей на історичних цвинтарях міст світу багатогранно відображають національну культуру та історію держав. [11]

Також, некропольний туризм є одним із методів знаходження інформації для багатьох вчених, таких як археологи, історики тощо. Цей вид темного туризму може надати різну інформацію про життя і культуру того або іншого часу чи народу. [10]

У більшості випадків, могили розташовуються у спеціалізованих для них місцях, а саме кладовищах або цвинтарях. Але бувають окремі могили, в основному, могили дуже відомих або важливих діячів науки, політики або культури. Також місця масових поховань бійців, загинувших під час бойових дій, називають стихійними або братніми могилами. У залежності від культурних, місцевих, соціальних або релігійних особливостей, зовнішній вигляд могил може відрізнитися. Часто на могилах садять дерева, культивовані декоративні квіти і т. д. Зазвичай над могилою для вшанування пам'яті померлого ставиться надгробок-хрест, камінь, скульптура, архітектурна споруда. З давніх часів існують особливі методи поховання: піраміди, кургани, інші. На надгробку прийнято писати ім'я покійного, дати народження і смерті, часто пишеться епітафія. [10]

Найбільшою популярністю відвідування кладовищ користується в США. Наприклад, на кладовищі Брукліна (Нью-Йорк) на День усіх святих збирається багато місцевих жителів. Майже всі кладовища центрів штатів є виставковими комплексами. Всесвітньо відоме кладовище Пер-Лашез, де було поховано дуже багато відомих вчених, політичних діячів, поетів, письменників, композиторів, музикантів, співаків. Там поховані українські анархісти Нестор Махно та Всеволод Ейхенбаум.

Цей вид темного туризму відрізняється в залежності від регіону, культури, релігії та може допомогти туристам вшанувати пам'ять вплинутих на них людей, отримати нову інформацію про минуле та дізнатися багато чого нового про специфіку конкретних міст, сіл, культур або країн.

Отже, можна зробити висновок, що різні види темного туризму дуже відрізняються один від іншого, але усі вони, так чи інакше, мають якість відношення до тематики смерті, та кожна людина зможе щось для себе у ньому знайти.

1.3. Закордонний досвід розвитку dark-туризму

Dark-туризм продовжує набирати популярності в інших країнах світу. Їх досвід можна буде використати для того, щоб зробити цей вид туризму популярнішим в Україні. Приклади з кожного виду темного туризму будуть наведені далі.

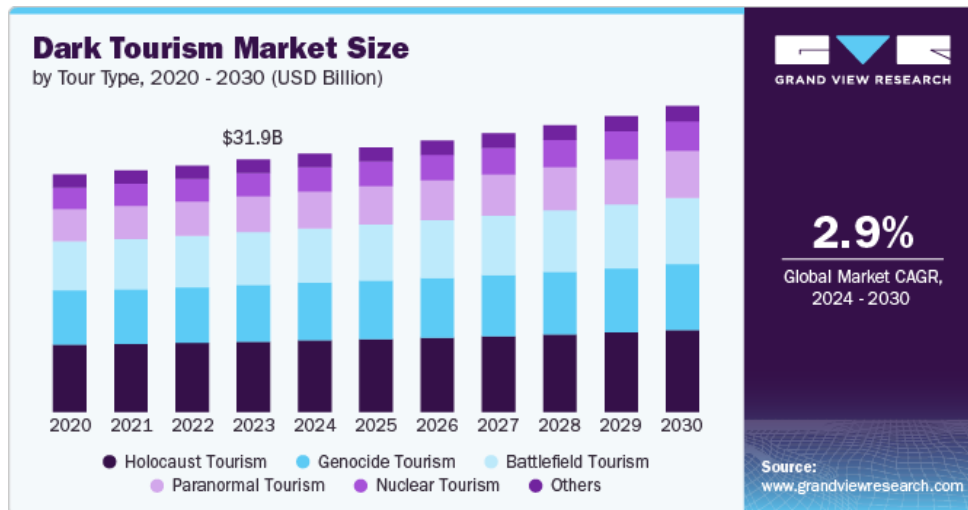

Рис. 1.2. Обсяг ринку темного туризму [55]

Туризм до місць катастроф. Одним із перших об'єктів темного туризму є *Помпеї* – колишнє місто в Італії, яке було повністю зруйноване в наслідок виверження вулкану Везувій у 79 році нашої ери. Через цю катастрофу, загинуло в районі 20 тисяч осіб.

Більше тисячі років про це місце ніхто не згадував, поки у XVIII столітті туди не почали проводити перші експедиції та розкопки. Не зважаючи на доволі довгий час дослідження, місто Помпеї до сих пір не дослідили повністю. Те, що було знайдено тут, серед чудових мозаїк та інших культурних реліквій, — це останки людських тіл — тих, кому не пощастило потрапити в пастку, або тих, хто зробив помилку, затримавшись надто довго під час виверження. Насправді було знайдено порожністі місця, залишені тілами, які потім були заповнені гіпсом, щоб відтворити зліпки, які виглядають як «скам'янілі» тіла. Відвідування цього місця відбувається за чітко позначеними екскурсійними маршрутами з гідами або аудіогідами, із зоною обмеженого

доступу для збереження археологічних залишків. Окрім основної екскурсії, організатори також пропонують відвідати інші недалекі місця, наприклад, вулкан Везувій, який і знищив це місто. Завдяки близького знаходження до Неаполя та добре розвиненої інфраструктури, кожного року сюди приїздить приблизно 2.5 млн. людей. [41, 53]

Національний парк Яла дуже довго не був темним місцем, а навіть навпаки, він і сьогодні залишається найголовнішим місцем в Шрі-Ланці для того, щоб побачити диких тварин. Якщо пощастить, там можна зустріти слонів, крокодилів, орлів, інших птахів та, навіть, леопарда. Саме цим у 2004 році займалися 15 німецьких та японських туристів, яких там вбило цунамі. На їхню честь та на честь інших відвідувачів, яких, на жаль, не вдалося знайти, був встановлений меморіал. Також біля цього меморіалу залишилися руїни будинків. [53]

Це місце показує, що темна тематика може бути використаною не тільки як окремий туристичний продукт, а і ще як додаток до основного туристичного продукту.

Варто зазначити, що більша частина катастроф не будуть підходити для організованого туризму, тому що постраждалі міста доволі швидко відбудовуються для продовження там життя людей. Через це, для цього виду темного туризму буде доволі важко знайти велику кількість потенційних туристичних дестинацій. Звичайно, можна спробувати адаптувати туристичний продукт, щоб він не заважав життю людей, але після усунення наслідків катастрофи залишиться не так багато цікавого. Для ядерного туризму це неважливо, тому що місця, постраждалі від ядерних катастроф, непридатні для життя там людей.

Містичний туризм. Одною із найпопулярніших дестинацій містичного туризму є замок *Бран* в Трансильванії (Румунія), який також відомий як «замок Дракули». У 2022 році замок відвідало 720 тис. людей.

Зрозуміло, що ніяким «замком Дракули» він не являється, але у цьому і є сенс цього виду туризму. Історичний зв'язок із реальною постаттю, на якій

дуже вільно ґрунтується міф про Дракулу, Влад III Цепеш (волоський князь), у кращому випадку слабкий. Можливо, він пробув у Брані кілька днів (про це немає ніякої достовірної інформації), але це був точно не «його» замок. Однак існування цього місця, ймовірно, надихнула Брема Стокера, автора роману «Дракула», хоча сам він ніколи у Румунії не був. Навіть гіді у замку кажуть, що міф Дракули має дуже мале відношення до його реальної історії (якщо існує хоча б якийсь). [26, 53]

Справжня історія замку набагато більш приземлена: він був побудований для захисту перевалу від нападів Османської імперії та як митний пункт. У 20 столітті його передали румунській королівській родині, яка використовувала його як резиденцію. Після примусового зречення румунської королівської влади на початку комуністичної ери в Румунії, власність була захоплена новими правителями, а згодом перетворена на музей у 1957 році. У 2006 році вона була повернута королівському спадкоємцю, а саме Домініку фон Габсбургу. Зараз замок функціонує як музей, і, як здається, їм він і буде у найближче майбутнє. [53]

Замок Бран є прикладом того, як, з допомогою уяви та удачі, можна зробити продукт містичного туризму практично із чого завгодно, та використання темної тематики у якості реклами більш звичного туристичного продукту.

Ще варто виділити успіх містичного туризму у Великій Британії, де відомими DESTИНАЦІЯМИ є шотландські замки, Озерний край в Англії і власне столиця – Лондон. Сезон «мисливства» за привидами тут триває з вересня по березень, адже вважається, що в цей час привиди найактивніші. Попит на містичний туризм має сезонний характер. Кожного року на Хеллоуїн, а саме 31 жовтня, містичні тури зростають у популярності. Зазвичай, містичні тури у Великобританії – це не тільки містичні екскурсії, але й шанс залишитися в замку з привидами на ніч та спробувати влаштувати полювання на них. Для успіху подібних турів треба мати особливо підготовлений персонал, у якого будуть достатньо високі акторські навички та вміння наносити підходящий

грим, щоб створити відповідну атмосферу, а також технічне обладнання для створення ілюзії присутності у цьому місці привидів. Для створення лячної атмосфери організатори застосовують спеціальні технічні засоби. Звукові ефекти, що імітують крики або шепіт, транслюються через приховані динаміки, розташовані у несподіваних місцях, наприклад, на деревах у саду. Деякі замки також використовують лазерні проекції та голографічні технології, аби візуалізувати привидів чи інші примарні образи як у внутрішніх приміщеннях — коридорах, залах чи кімнатах для гостей, — так і на відкритих просторах, зокрема в саду або навіть у небі поблизу замку. [8]

У Чехії чи не кожний замок має власного привида. Наприклад, замок Сіхров відомий привидом Чорної дами, а в замку Рожмберк час від часу з'являється привид проклятої чоловіком Білої пані. Згодом, привидів виявилось так багато, що в країні було проведено їх перепис, щоб туристи могли «ознайомитися з повним списком» і пополювати на тих, які їм здаються найбільш загадковими і вартими уваги. [8]

В Сполучених Штатах Америки містичний туризм також доволі популярний, та попит на нього зростає восени. Найголовнішим містом привидів є Новий Орлеан, який навіть через 20 років не зміг до кінця відновитися від урагану «Катріна». Через це велика кількість кварталів продовжують пустувати навіть сьогодні. Завдяки цьому тепер існує велика кількість легенд про привидів, які нібито там живуть. Не дуже далеко від міста є болото Манчак, яке, за легендою, було прокляте Королевою Вуду. Туристи можуть відвідати це місце за допомогою човна вночі. [8]

Отже, містичний туризм показує, наскільки важлива уява та креативність для успіху у туристичному бізнесі. Різноманітні міфи та легенди про привидів, загадкових тварин та чудовиськ, відьм та чарівників — усе це можна використовувати практично у кожному туристичному пакеті. Але, все ж таки, містифікація туризму сподобається далеко не усім, тому з ним, як із темним туризмом в цілому, треба бути дуже обережним.

Танатотуризм. Найголовнішим символом танатотуризму в світі є *Аушвіц* – найбільший та найсмертоносніший нацистський концтабір, розташований біля міста Освенцім у Польщі. Після закінчення Другої Світової Війни, концтабір перетворили на музей-меморіал жертв Голокосту, який до сих пір є найпопулярнішим об'єктом темного туризму. 1.8 млн. людей відвідало це місце у 2024 році. Практично нікому не потрібно розповідати, що таке Аушвіц. Для деяких людей це єдиний концтабір, який вони можуть назвати. Головною причиною того, що це місце, мабуть, є місцем темного туризму №1 у світі – це його величезний внесок до жахливого злочину Голокосту. Скоріше за все, це місце вбило більше людей, ніж будь яке інше. Загальні оцінки становлять від 1,1 до 1,3 мільйона жертв, близько 1 мільйона з них євреї. Залишилося лише декілька тисяч людей, які змогли пережити ті жахи, які там робили нацисти. Кожного року, 27 січня, проводяться церемонії на честь річниці визволення Освенціма від нацистських загарбників, та ці люди є важливою частиною цих церемоній. Однак, їхня кількість кожного року зменшується, і незабаром очевидців не залишиться взагалі. Саме тому дуже важливо, щоб цей меморіал утримувався в належному порядку. [33, 53]

Хоча на початку Аушвіц був «звичайним» концтабором, який був задуманий з ціллю утримання там політичних в'язнів, яких розміщували у колишніх армійських казармах. До моменту перетворення на «табір смерті», Аушвіц працював як інші концтабори Німецького Рейху, такі як Дахау чи Майтхаузен. В'язням доводилося виконувати примусову працю, особливо в сусідніх промислових комплексах Аушвіц-Моновіц. [33, 53]

Масові вбивства почалися тільки у 1942 році, коли почалася так звана Операція Рейнгард – програма Рейху, метою якої було систематичне знищення євреїв та циган, та під час якої було побудовано ще декілька «таборів смерті». Лише за рік було вбито понад 2 млн. людей. Велику частину жертв було вбито сумнозвісно «індустріалізованим» способом: у газових камерах за допомогою спеціально масово виробленого отруйного газу Циклон Б – речовини, яка раніше широко використовувалася як пестицид. [53]

Музей-меморіал працює з 1947 року. Екскурсія до концтабору дуже детальна та продовжується приблизно 4 години та має дві мети: освітню та емоційну. Організатори вважають, що без відвідування концтабору неможливо зрозуміти післявоєнну Європу. В музеї також знаходяться різноманітні колекції, архіви та дослідницький центр. Усі візити до музею Аушвіц відбуваються за попереднім записом, екскурсії супроводжуються професійними гідями, доступ обмежений у віці, а маршрут має чітку структуру та акцент на збереженні пам'яті. [53]

Серед пам'яток про Другу Світову Війну ще хочеться виділити *Хіросімський меморіальний «Музей миру»*, присвяченій ядерному бомбардуванню міста.

Історичний контекст музею відомий кожному. У липні 1945 року Союзники зробили ультиматум Японії, який вимагав японців здатися. Японська сторона відмовилась. У відповідь на це, 6 серпня американський бомбардувальник Б-29 скинув на місто Хіросіма ядерну бомбу, за потужністю еквівалентну 15 кілотоннам динаміту. Внаслідок вибуху загинуло 100-150 тис. людей, та ще багато людей отримали опіки, поранення та інші проблеми зі здоров'ям. Через три дні аналогічний вибух стався у місті Нагасакі, який забрав життя 70 тис. людей. Після вибухів, з рештою, японська сторона визнала поразку та сіла за стіл переговорів. До сих пір, серед людей відбуваються суперечки, чи виправданими були ці бомбардування, та чи забрала би наземна військова операція ще більше життів. Але ці суперечки не мають сенсу, тому що все одно загинуло дуже багато людей.

Музей почав свою роботу в серпні 1955 року. Відтоді його кілька разів розширювали та реконструювали, зокрема в 1975, 1991 роках і востаннє між 2014 і 2019 роками. Головна будівля музею є архітектурною іконою, пізніше її доповнили крило конференц-центру на заході та східна будівля, яка містить додаткові виставкові площі. Музей є туристичною визначною пам'яткою Хіросіми № 1, а також головним місцем для групових екскурсій шкільних

закладів країни. Разом це становить близько 1 мільйона відвідувачів щорічно. [48, 53]

Музей дуже активно використовує технології, мультимедіа та інтерактивні елементи, такі як, анімації, великі сенсорні екрани, з допомогою яких відвідувачі можуть більше дізнатися про трагедію. Ця екскурсія поєднує у собі історичний архів, мультимедіа та віртуальні матеріали. Це надає можливість туристу отримати об'єм інформації, який буде більше для нього підходити, що надає гнучкості до екскурсії. Також матеріали, надані у екскурсії, перекладені англійською мовою, що надає можливість ознайомитись з ними більшій кількості людей. Також особлива увага приділяється дослідницьким програмам, участі шкіл та міжнародних делегацій. [48, 53]

Приклади танатотуризму показують, що темний туризм може мати не тільки розважальний характер, але й виконувати важливі освітні та соціальні функції, допомагаючи людям дізнатися про трагедії та надаючи можливість поміркувати, як можна цих трагедій уникнути у майбутньому. Для України цей досвід буде особливо важливим у післявоєнні часи, коли буде треба зберегти пам'ять полеглих героїв та передати її наступним поколінням українців та українок.

Некропольний туризм. Одним із перших об'єктів некропольного туризму стало *центральне кладовище міста Відень* та перший у світі музей поховань, розташований там. Кладовище працює з 1863 року, а музей почав своє функціонування у 1967 році та реставрований у 1987 році. Перші екскурсії супроводжувалися чорним гумором, але згодом цю практику відмінили. Жителі Відня завжди мали особливе відношення до смерті, і ця екскурсія показує, в чому вона полягає. В XIX та на початку XX століття у місті були дуже популярними помпезні церемонії поховань та дуже популярним став вираз «красивий труп». Саме про це доволі багато розповідається на цій екскурсії. [23, 53]

Ще у Відні заслуговує уваги *кладовище Безіменних*, у якому поховані люди, яких вимило на берег Дунаю у 1840-1940 роки. Більшу частину тіл не вдалося ідентифікувати. Саме тому це кладовище отримало таку назву. Це єдине у світі кладовище такого типу. Це місце показує, що унікальні об'єкти будуть завжди цікавити людей, навіть якщо цей об'єкт – кладовище, яке до того ж доволі важко знайти. [31]

Паризькі катакомби вже давно встигли стати класикою темного туризму. Це підземні тунелі, заповнені кістками мільйонів людей, які біли перепоховані сюди наприкінці XVIII ст. після того, як у Парижі закрили усі звичайні кладовища. Це дуже жахливе місце, яке ідеально підходить для любителів темного туризму.

Серед мільйонів загиблих, чийі кістки складені в катакомбах, також є кілька відомих імен. Ходять чутки, що там були поховані революціонери Робесп'єр та Дантон, але, звичайно, підтвердити або спростувати це неможливо.

Через високу популярність цього місця серед туристів, відвідування паризьких катакомб стало одним із тих випадків, коли темний туризм зустрічається з масовим.

Пропонується 4 екскурсії: *Skeleton Story*, *The Dead of the French Revolution*, *The Sea in Paris* та *Paris-Palermo*. Екскурсія *Skeleton Story* організована у співпраці з Національним інститутом превентивних археологічних досліджень (INRAP) та Департаментом культурних справ Іль-де-Франс (DRAC), представляє результати розкопок на місці колишнього кладовища лікарні Трійці на бульварі Севастополь. Вона демонструє зв'язок між кістками, знайденими під час розкопок, та тими, що вже були розміщені в осуарії Катакомб. Екскурсія *The Dead of the French Revolution* висвітлює події та відомих особистостей періоду Французької революції через репродукції робіт з Музею Карнавале. Вона підкреслює, як історія об'єднала в Катакомбах останки як жертв, так і катів революції, таких як Робесп'єр, мадам Елізабет, Люсіль Демулен, Фук'є-Тенвіль та Мальзерб. *The Sea in Paris* розкриває

геологічну спадщину Катакомб, показуючи, що близько 45 мільйонів років тому територія сучасного Парижа була покрита тропічним морем. Відвідувачі можуть побачити сліди цієї епохи в підземеллях, які колись були каменоломнями, а тепер є єдиним місцем у Парижі, де можна безпосередньо ознайомитися з нещодавньою історією Землі. Paris-Palermo представляє серію з восьми зображень, відтворених на полотні, знаменитих капуцинських катакомб Палермо, які містять тисячі муміфікованих тіл у костюмах тієї епохи.

Коли ви виходите з катакомб, ви не зможете не помітити сувенірну крамницю прямо через дорогу. Товар, звичайно, пов'язаний зі смертю. Ви можете купити дуже багато чого, а саме листівки з жахливими повідомленнями, воскові черепи, значки, гумки у формі кісток, футболки, та навіть пляшку абсенту, прикрашену черепами. [39]

Ще однією дестинацією некропольного туризму у Парижі є *кладовище Пер-Лашез* - одне з найвідоміших кладовищ у світі і, цілком можливо, найбільш відвідуване туристами. На деяких відомих могилах може бути дуже багатолюдно. Подалі від натовпу тут можна знайти багато дивовижних витворів цвинтарного мистецтва. Крім того, є цілий розділ із меморіальними пам'ятниками різним концтаборам – деякі з них досить приголомшливі. [32, 53]

Кладовище було засноване в 1804 році, коли кладовища в центрі Парижа були заборонені. Разом з Монпарнасом, Монматром і Пассі це одне з чотирьох «нових кладовищ», які тоді були на околиці міста. Це кладовище найбільше з них. На ньому кладовищі було поховано доволі багато відомих людей. Багато їхніх могил можна побачити просто гуляючи по кладовищу. Одними із них є, наприклад, могили музиканта Джима Моррісона та письменника Оскара Уайлда. [53]

З допомогою наведених прикладів, можна побачити, що навіть туризм до кладовищ та місць масових поховань може бути масовим явищем та приносити дуже великі прибутки.

Ознайомившись з закордонним досвідом темного туризму, можна зробити такі висновки.

З туризму до місць катастроф доволі важко зробити підходящий та стабільний продукт. Не можна просто залишати руїни міст, зруйнованих катастрофами, а краще їх відбудовувати. Але, забігаючи наперед, в Україні є місце техногенної катастрофи, де зараз не живуть люди, та яке вже використовують як туристичний продукт.

Містичний туризм показує, що маючи креативне мислення, та якщо себе не обмежувати, то із будь чого можна зробити успішний туристичний продукт.

Танатотуризм показує важливість небайдужості людей до історії та важливість її збереження. Цей вид туризму може дуже сильно нам з цим допомогти. Якщо ми не будемо знати та пам'ятати нашу історію, то зникнемо і ми самі.

Некропольний туризм показує, що людей можуть цікавити могили та кладовища, як туристичні дестинації. З допомогою незвичних кладовищ можна зробити дуже цікаві та популярні екскурсії.

Іноземний досвід розвитку темного туризму показує, що для успіху в цьому виді туризму потрібні: пов'язані зі смертю місця, які відомі великій кількості людей, наявність розвиненої туристичної інфраструктури, цікаві та різноманітні екскурсії, грамотна організація безпеки, продаж спеціалізованих сувенірів та правильне впровадження комп'ютерних технологій.

1.4. Нормативно-правова база та проблеми організації безпеки в dark-туризмі

Темний туризм може бути дуже небезпечним для життя та здоров'я відвідувачів. Тому нормативно-правова база та організація безпеки є важливим питанням для розвитку та успіху цього виду туризму в Україні.

Окремого законодавчого акту про темний туризм в Україні немає, його окремі напрямки регламентуються чинним українським законодавством через

суміжні сфери — туризм, охорону культурної спадщини, цивільну безпеку, санітарно-епідеміологічний нагляд, поводження з місцями поховань тощо.

В *Законі України «Про туризм»* зазначено, що основними цілями державного регулювання в галузі туризму є: «...безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, інших суб'єктів туристичної діяльності та їх об'єднань, прав та законних інтересів власників або користувачів земельних ділянок, будівель та споруд;», а також «збереження цілісності туристичних ресурсів України, їх раціональне використання, охорона культурної спадщини та довкілля, врахування державних і громадських інтересів при плануванні та забудові територій». «З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані: інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо); створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо; забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком...». Також, важливою частиною закону є страхування туристів при здійсненні туристичних поїздок. У статті 16 закону зазначено, що «Договір страхування туриста повинен передбачати надання йому медичної допомоги і відшкодування його витрат у разі настання страхового випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування. Інформація про умови страхування туристів має бути доведена до відома туриста до укладення договору на туристичне обслуговування. Страхування туриста (медичне та від нещасного випадку) здійснюється один раз на весь період туристичної поїздки». У статті 24 зазначено, що «суб'єкти туристичної діяльності мають право вносити пропозиції щодо охорони туристичних ресурсів України, їх збереження та відновлення, порядку використання». У статті 25 зазначено: «Туристи і екскурсанти мають право на особисту безпеку, захист життя, здоров'я, прав споживача, а також майна», та «Туристи і екскурсанти зобов'язані виконувати

митні, прикордонні, санітарні та інші правила; зберігати довкілля, дбайливо ставитися до об'єктів природи та культурної спадщини в країні (місці) тимчасового перебування; дотримуватися умов і правил, передбачених договором про надання туристичних послуг; надавати персональну інформацію в обсязі, необхідному для реалізації туристичного продукту; дотримуватися під час подорожі правил особистої безпеки». [6]

Таким чином, Закон України «Про туризм» встановлює комплексну правову основу для забезпечення безпеки та прав як туристів, так і суб'єктів туристичної діяльності. У контексті темного туризму особливу значущість набувають положення щодо необхідності інформування туристів про потенційні ризики, страхування, а також збереження туристичних ресурсів і об'єктів культурної спадщини. Закон також визначає права та обов'язки туристів, що є критично важливим у сфері туризму, де відвідуються місця, пов'язані з трагедіями, катастрофами чи підвищеним емоційним навантаженням.

Закон України «Про страхування» також відіграє важливу роль в організації темного туризму. В статті 4 цього закону зазначено: «До класів страхування іншого, ніж страхування життя, належать:

- 1) клас 1 - страхування від нещасного випадку (у тому числі на випадок виробничої травми та професійного захворювання);
- 2) клас 2 - страхування на випадок хвороби (у тому числі медичне страхування);»

Ці класи страхування мають пряме відношення до темного туризму, який може бути небезпечним для життя та здоров'я відвідувачів. [5]

Варто зазначити, що якщо турист відчуває страх чи сильний емоційний дискомфорт під час подорожі, це саме по собі не є страховим випадком, за яким можна отримати страхове відшкодування.

В *Законі України «Про охорону культурної спадщини»* є декілька важливих для темного туризму статей. У статті 12 зазначено: «Органи охорони культурної спадщини забезпечують по можливості вільний доступ до пам'яток

з метою їх екскурсійного відвідування, якщо вони вважаються придатними для цього. Власник пам'ятки або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, зобов'язані за погодженням з органами охорони культурної спадщини організувати такий доступ. Порядок цього доступу встановлюється охоронними договорами.» У статті 26: «Консервація, реставрація, реабілітація, музеєфікація, ремонт, пристосування пам'яток національного значення здійснюються лише за наявності письмового дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини на підставі погодженої з ним науково-проектної документації.» [2]

Цей закон є важливим нормативним інструментом у сфері темного туризму, оскільки дозволяє поєднати туристичну діяльність з принципами охорони та збереження історичних об'єктів. Він забезпечує баланс між відкритістю об'єктів для відвідувачів і необхідністю їх захисту, а також сприяє розвитку відповідального і етичного темного туризму в Україні.

Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» дуже важливий для темного туризму в Україні, тому що туристичні маршрути до Чорнобильської зони відчуження функціонують вже досить давно. У статті 1 зазначено: «До територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, в межах України належать території, на яких виникло стійке забруднення навколишнього середовища радіоактивними речовинами понад доаварійний рівень, що з урахуванням природно-кліматичної та комплексної екологічної характеристики конкретних територій може призвести до опромінення населення понад 1,0 мЗв (0,1 бер) за рік, і яке потребує вжиття заходів щодо радіаційного захисту населення та інших спеціальних втручань, спрямованих на необхідність обмеження додаткового опромінення населення, зумовленого Чорнобильською катастрофою, та забезпечення його нормальної господарської діяльності.» [4]

Наказ МНС України № 1157 від 02.11.2011 "Про затвердження Порядку відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення" також дуже важливий у цьому питанні. У ньому зазначено: «Організація відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення здійснюється Державним агентством України з управління зоною відчуження», «Організація відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення громадянами України, іноземцями та особами без громадянства здійснюється на підставі їх письмових запитів.», «Письмовий запит про намір відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення подається громадянами України, іноземцями та особами без громадянства організатору за десять робочих днів до проведення відвідування.». У запиті, окрім загальної інформації, потрібно вказати інформацію про відсутність медичних протипоказань до перебування у зоні. Строк перебування не може перевищувати 5 днів. Причини відмови у відвідуванні включають: вік молодше 18 років, недостовірні відомості, погані погодні умови, надзвичайна ситуація, ремонтні роботи, діяльність особи у терористичній діяльності. Також зазначено: «Пересування відвідувачів по території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення здійснюється за маршрутами, затвердженими організатором.». Перед відвідуванням, організатор зобов'язаний провести інструктаж відвідувачів. Також, туристи повинні пройти дозиметричний контроль декілька разів під час свого візиту. Ще зазначено: «Відвідувачі, що перебувають у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення, мають бути одягнуті в основні засоби індивідуального захисту (закритий одяг, головний убір, закриті взуття).». [7]

Цей наказ встановлює чіткі правила організації та безпеки під час відвідування зони відчуження, що має особливе значення для темного туризму. Регламентуються маршрути, вимоги до стану здоров'я, одягу та поведінки туристів, що свідчить про високий рівень контролю за доступом до

потенційно небезпечних територій. Це забезпечує безпеку відвідувачів і збереження об'єктів.

Закон України «Про поховання та похоронну справу» має важливу для некропольного туризму статтю. У статті 31 зазначено: «Виконання будь-яких будівельних робіт у місцях поховань, на місцевості із залишками слідів давніх поховань, на територіях закритих кладовищ, а також у прилеглих до місць поховань охоронних зонах забороняється.», «Охорону місць поховань, що перебувають на державному обліку як об'єкти культурної спадщини, організують виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, органи виконавчої влади із залученням органів охорони культурної спадщини відповідно до їх повноважень.», «У разі осквернення могил, місць родинного поховання, навмисного руйнування чи викрадення колумбарних ніш, намогильних споруд та склепів відшкодування матеріальних збитків здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету з наступним їх відшкодуванням за рахунок винних осіб згідно із законом.» [3]

Цей закон забезпечує охорону історичних місць поховань, забороняючи будь-яке втручання в їхню цілісність. Це дозволяє зберігати культурну та меморіальну цінність кладовищ, що є об'єктами туристичного інтересу. Також закон передбачає відповідальність за пошкодження таких об'єктів, що сприяє їх захисту як частини історичної спадщини.

Також, *Закон України «Про екстрену медичну допомогу»* гарантує право кожного на отримання невідкладної допомоги, що є ключовим аспектом організації безпечних турів. [1]

Ще одним аспектом безпеки є регламентація діяльності осіб, які супроводжують туристів. Наразі в Україні немає окремих вимог до підготовки гідів саме для темного туризму, хоча така діяльність часто передбачає роботу в умовах підвищеного емоційного або фізичного навантаження. У багатьох країнах Європи існують спеціалізовані курси та сертифікація для екскурсів у сфері темного туризму, що дозволяє гарантувати належний рівень безпеки та етичної поведінки.

Попри наявність фрагментарного правового регулювання, в Україні досі немає єдиного законодавчого акту, який би комплексно визначав правила функціонування темного туризму. Відсутність узгоджених стандартів щодо безпеки, етики, підготовки кадрів та контролю за діяльністю на місцях темного туризму створює ризики як для туристів, так і для самих об'єктів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ DARK-ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика ресурсів dark-туризму

Україна має дуже велику ресурсну базу темного туризму та, на жаль, через військову агресію російської федерації, вона продовжує зростати практично кожен день.

Туризм катастроф в Україні представлений унікальним туристичним ресурсом, а саме *Чорнобильською зоною відчуження*, яка виникла в результаті вибуху та подальшого руйнування четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції в ніч на 26 квітня 1986 року в місті Прип'ять Київської області. Ця трагедія вважається найстрашнішою за всю історію ядерної енергетики. Внаслідок цієї катастрофи, приблизно 160000 км² території було забруднено радіоактивними елементами не тільки в Україні. Серед постраждалих країн були також Білорусь, росія, Швеція, Фінляндія, Австрія, Норвегія та багато інших. Приблизно 600000 осіб отримали радіоактивне ураження, в основному це були саме ліквідатори аварії на станції, але точну кількість постраждалих назвати неможливо. Ця катастрофа до сих пір впливає як і на здоров'я, так і на політичні позиції людей по всьому світі. Існує дуже велика кількість людей-противників ядерної енергетики, які бояться повторення подібної катастрофи в їхній країні.

У більшій частині зони перебування є цілком безпечним для відвідувачів. Проте існують окремі ділянки з підвищеним, а подекуди — критичним рівнем радіації. Тривале знаходження в таких місцях може спричинити серйозне опромінення організму та навіть призвести до розвитку променевої хвороби.

Стан більшої частини об'єктів занедбаний, але конкретно в цьому випадку це не буде недоліком, а, можливо, навіть і перевагою, тому що через

це Чорнобильська зона відчуження створює особливу «постапокаліптичну» атмосферу, яку не можна відчутти практично ніде у світі.

Найцікавіші туристичні об'єкти Чорнобильської зони відчуження:

Чорнобильська АЕС: меморіал біля адміністративного корпусу, Саркофаг, оглядовий майданчик. Радіолокаційна станція «Дуга» (також відома як «Чорнобиль-2»), музей цивільного захисту «Зірка полин», Парк атракціонів Прип'яті, будинок культури «Енергетик», пам'ятник «Тим, хто врятував світ», дезактивована частина Рудого лісу, недобудовані градирні третьої черги ЧАЕС, села Залісся і Копачі, місто Чорнобиль. [37, 45, 51]

Серед інших ресурсів туризму катастроф також варто виділити Бовтиську западину та Іллинецький кратер – місця падіння метеоритів.

Ресурсною основою для розвитку містичного туризму є, в більшості, замки та фортеці. При відсутності існуючої легенди, можна використати уяву та креативне мислення, щоб її придумати та просунути. Таким чином, практично будь-які замки та фортеці можна використовувати у темному туризмі. Найбільший потенціал для розвитку темного туризму Україна має саме у цьому його підтипі.

Основні збережені замки та фортеці знаходяться в західній частині нашої країни (приблизно 90%), а саме, Тернопільській, Львівській, Івано-Франківській, Волинській, Закарпатській, Хмельницькій, Рівненській областях. [30]

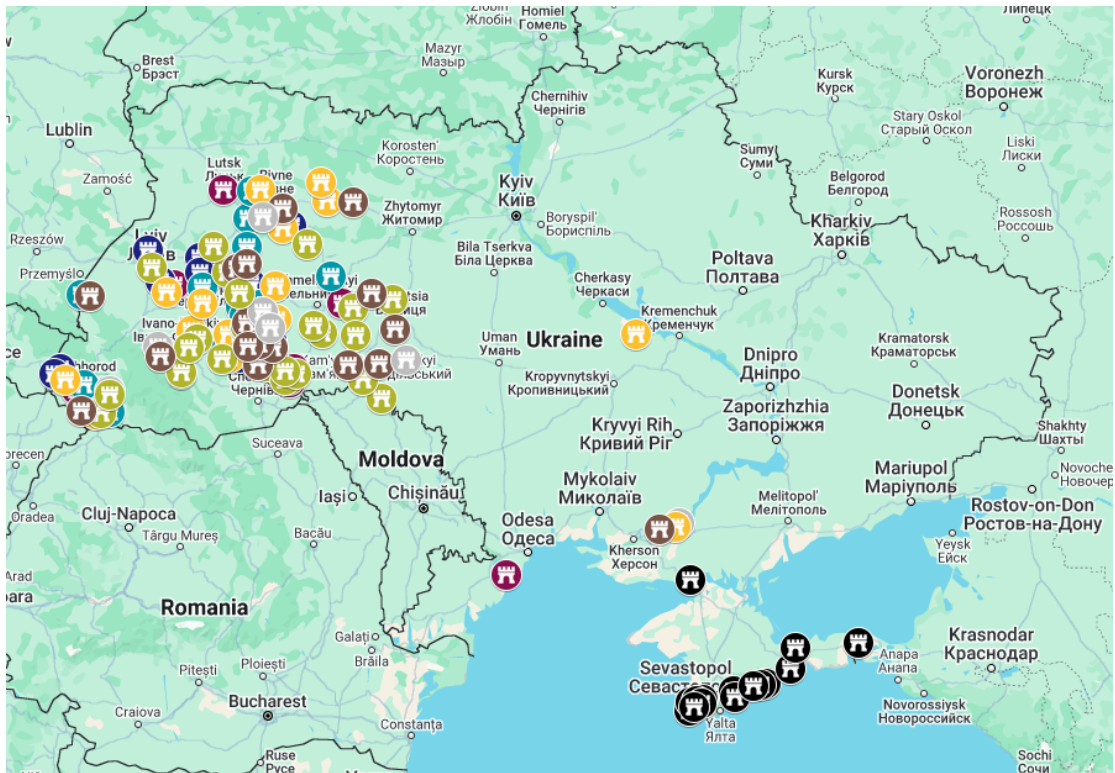

Рис. 2.1. Карта кам'яних замків та фортець України [30]

В Закарпатській області є 11 замків та фортець X-XVII ст. Найвідомішим з них є Мукачівський замок «Паланок» (перша згадка XI ст., про який існують відомі легенди). Серед інших можна виділити Ужгородський замок (X ст.), напівзруйнований Невицький замок (XIV-XV ст.), замок Сент-Міклош – Чинадійово (XIV ст.), Хустський замок (XI-XII ст., зруйнований у 1766 році, коли блискавка потрапила в порохові склади). [30]

Івано-Франківська область представлена 9 замками та фортецями. З них варті уваги: Пнівський замок (XVI ст.), Надвірнянський замок (XIV-XV ст.), Станіславівська фортеця (1662 р.), Галицький замок (перша згадка 1114 р.), Чернелицький замок (XVII ст.). Усі ці об'єкти мають свою цікаві та загадкові легенди. [30]

11 замків та фортець розташовані у Львівській області, багато з яких дуже цікаві. Найцікавіші: Старосільський замок (XVI ст.), Жовківський замок (XVI ст.), Олеський замок (XIV ст.), Золочівський замок (XVII ст.), Добромльський замок (XVI ст.).

Дуже великий потенціал для розвитку містичного туризму має Тернопільська область. Тернопільщина представлена понад 30 замками та фортецями, з яких варто виділити Червоногородський замок (XVII ст.), Кудринецький замок (XVII ст.), Сидорівський замок (XVII ст.), Збараський замок (XVII ст.), Кременецький замок (XIV ст.), Язловецький замок (XVI ст.), Золотопотіцький замок (XVI-XVII ст.), Чортківський замок (XIV-XV ст.). Ця область має стільки ж замків, як і 3 попередні разом.

Волинська область представлена двома замками: замком Люмбарта (XIV-XV ст.) та Олицьким (XVI-XVII ст.).

Рівненська область налічує 8 замків та фортець. Найцікавіші з них: Острозький замок (XIV ст.), Дубенський замок (XVI ст.), Клеванський замок (XV-XVI ст.).

У Хмельницькій області розташовані трохи більше десяти замків та фортець. З них виділяються Кам'янець-Подільська фортеця (XIV ст.), Чернокозинський замок (XV ст.), Меджибізький замок (XIV ст.), Старокостянтинівський замок (XVI ст.).

Вінниччина налічує 9 подібних об'єктів. Наприклад, Шаргородський замок (XVI ст.), Черленківський замок (XVI ст.), Хмельницький замок (XIV-XV ст.), замок Чурилів (XVI ст.)

Інші області не так сильно представлені замками та фортецями, але деякі з них також варто виділити, а саме: Хотинська фортеця (XIII ст.) та Аккерманська фортеця (XIII-XIV ст.) [30]

Рис. 2.2. Кількість замків та фортець за областями України

Джерело: створено автором за джерелом [30]

Серед інших ресурсів містичного туризму можна виділити ще такі області: Волинська (озеро Сомин), Львівська (Світовидове поле), село Підкамінь, Підземелля Львова та багато інших), Хмельницька (озеро Привидів Хропотова), Івано-Франківська (Музей гуцульської магії, Івано-Франківські підземелля), Закарпатська (озеро Синевир, Чорногора), Житомирська (Кам'яне село), Київська (Зелений театр, Лиса гора, Будинок вдови), Чернігівська (село Заїзд, Антонієві печери), Сумська (Бугайський трикутник), Дніпропетровська (Мавринський майдан), Кіровоградська (Чорний ліс та Чорне озеро), Черкаська (озеро Бучак, Холодний яр, озеро Лимарка), Харківська (Співочі тераси, підземелля Харкова, Атомні Бірки), Луганська (Луганський Стоунхендж), Донецька (Кам'яна могила, Соледарське озеро), Запорізька (Кам'яна могила, Лиса гора, Панське озеро), Миколаївська (Трикратський лабіринт), Одеська (Жевахова гора). [17]

Найбільшою проблемою розвитку містичного туризму в Україні є стан, в якому знаходиться більша частина об'єктів, який залишає бажати кращого, та через російську військову агресію, існує ймовірність, що якісь із цих замків можуть отримати ще більшу шкоду.

Україна також має ресурси і для розвитку танатотуризму. Науковці Марія Луцик та Ольга Мамчур виділили 14 подібних об'єктів в 11 областях нашої країни, а саме Рівненській (Поле Берестецької битви під час національно-визвольної війни), Львівській (Тюрма на Лонцького, яку нацисти та комуністи використовували як політичну в'язницю та Музей "Територія Терору", який також присвячений злочинам тоталітарних режимів), Тернопільській (Музей політичних в'язнів), Київській (Бабин Яр – місце масових розстрілів євреїв нацистськими загарбниками, Національний музей Голодомору-геноциду, Лук'яніська в'язниця, в якій під час сталінських репресій відбувалися масові страти), Сумській (Музей партизанської слави «Спадщанський ліс»), Дніпропетровській (Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні»), Кіровоградській (Музей ракетних військ стратегічного призначення), Донецькій (Донецький аеропорт, в якому дуже довго йшли бойові дії), Полтавській (Музей історії Полтавської битви), Вінницькій (Ставка Гітлера Вервольф) та Одеській (Одеські Катакомби). [17]

Стан музеїв та в'язниць в цілому задовільний, Донецький аеропорт практично знищений, стан Одеських катакомб занедбаний.

Також варто зазначити, що танатотуризм отримає багато нових об'єктів вже після закінчення війни, про які вже відомо дуже великій кількості людей.

Ресурси некропольного туризму (цвинтарі, старовинні некрополі та мавзолеї) України дуже маловивчені та практично ніяк не структуровані.

Загальна кількість кладовищ нашої країни сягає понад 33000, з яких нормально влаштовані лише 26000. Кожне місто обов'язково має на своїй території кілька міських цвинтарів. Міста – мільйонники розпоряджаються десятками спеціально обладнаних територій для поховання своїх мешканців. За межами міст перебуває приблизно 26000 цвинтарів. [49]

За даними, взятими з Google Maps, з обласних центрів найбільше кладовищ знаходяться у Києві (28), Дніпрі(27), Вінниці(18), Харкові (18), Черкасах (12), Полтаві (11), Львові (10), Житомирі (10), Херсоні (9), Запоріжжі (9). [54]

Також важливий внесок у вивчення ресурсів некропольного туризму (а саме старовинних некрополів) зробила громадська організація «Україна Інкогніта», яка досліджує старовинні українські некрополі. Станом на 2025 рік, всього було нараховано 890 подібних об'єктів, які також були нанесені на мапу. [29, 47]

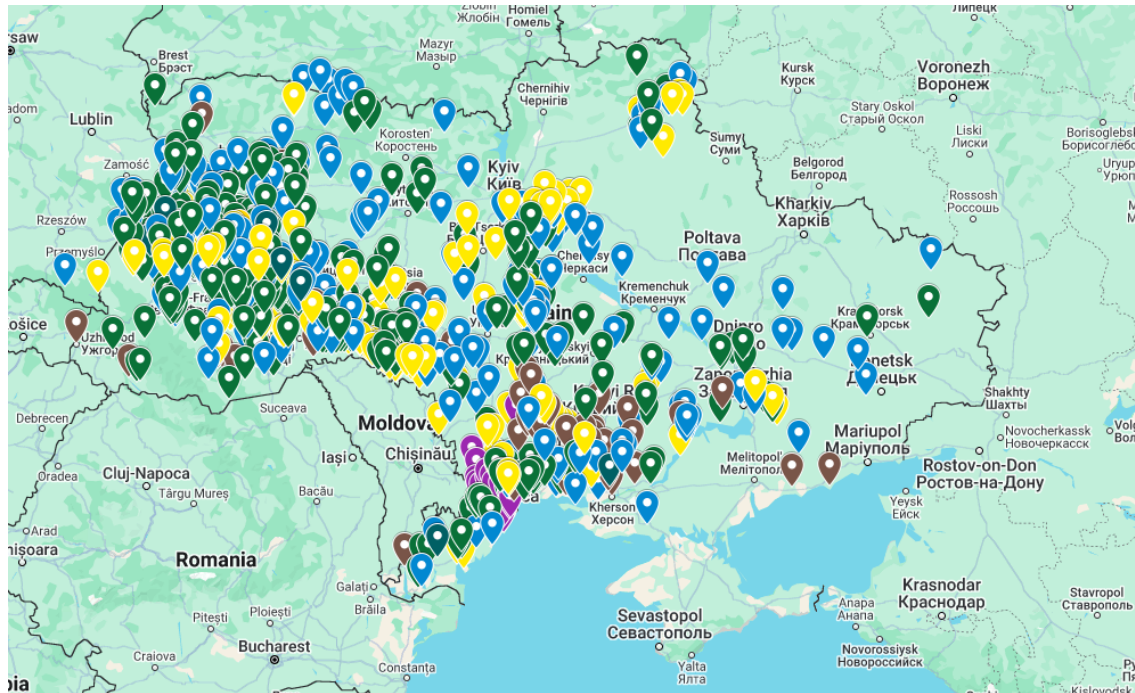

Рис 2.3. Карта розташування старовинних українських некрополів [29]

Стан цих некрополів теж незадовільний, особливо тих, які знаходяться далеко від великих населених пунктів.

Мавзолеї також є важливою частиною некропольного туризму, але Україна практично їх не має. В нашій країні збереглися лише 3 мавзолеї, а саме:

- генерала І. Інзова (1768–1845) у м. Болграді Одеської області;
- графа М. Ігнат'єва (1832-1908) у с. Круподеринцях Вінницької області;
- родини Потоцьких у с. Печері Тульчинського району Вінницької області.

На території АР Крим (переважно у м. Бахчисараї та його околицях) збережено декілька дюрбе — центричних купольних мавзолеїв, характерних для ісламської культури. [22]

Зробивши аналіз ресурсів темного туризму нашої країни, можна зробити висновок, що Україна має більш ніж доступну ресурсну базу для розвитку усіх напрямків dark-туризму, особливо туризму катастроф та містичного туризму. Основна кількість цих ресурсів знаходяться у західній Україні. Проте, найбільшими проблемами є стан, в якому перебувають більшість об'єктів, недостатній рівень дослідження цих ресурсів та ризик їх пошкодження або, взагалі, знищення через російську військову агресію. Ще одною проблемою є недостатній рівень дослідження ресурсів саме танатотуризму та некропольного туризму.

2.2. Аналіз розвитку dark-туризму

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої країни розвиток як темного туризму, так і туризму взагалі, якщо не зупинився, то дуже сильно сповільнився.

До того, як війна почалася, одним із найпопулярніших та найперспективніших напрямків темного туризму в Україні була Чорнобильська зона відчуження, яку у 2019 році відвідало рекордні 125000 туристів, дуже багато з яких були іноземцями. Починаючи з 2014 року та прямо до 2020, коли почалася всесвітня пандемія, кількість туристів до зони безперервно зростала. В 2014 році зону відвідало 8404 людей, 60% з яких були іноземцями, в 2015 році – 16386 туристів, іноземців – 64%, в 2016 році – 36781 турист, іноземців – 67%, в 2017 році – 49785 туристів, іноземців – 70%, в 2018 році – 72163 людей, іноземців – 69%, в 2019 році – 125000 туристів, іноземців - 71%, в 2020 році – 36450 туристів, 20% - іноземці, в 2021 році – 73086 туристів, іноземців - 70%. [18, 24]

Такий стрімкий зріст туристичного потоку до Чорнобильської зони можна пояснити кількома факторами: зростом популярності серії ігор S.T.A.L.K.E.R від українського розробника GSC Game World, дії яких

розвертаються саме у зоні та дуже великим успіхом міні-серіалу Чорнобиль від американської компанії НВО. [36, 57]

Після зменшення карантинних обмежень через пандемію COVID-19, туристичний потік почав потроху відновлюватися, але злочинний напад російської федерації зупинив його взагалі, проте, якщо війна закінчиться у найближчий час, туристичний потік, скоріше за все, буде набирати дуже швидких обертів з допомогою високої кількості продажів нової частини серії ігор S.T.A.L.K.E.R, а саме - S.T.A.L.K.E.R. 2: Heart of Chornobyl, яка вийшла 20 листопада 2024 року.

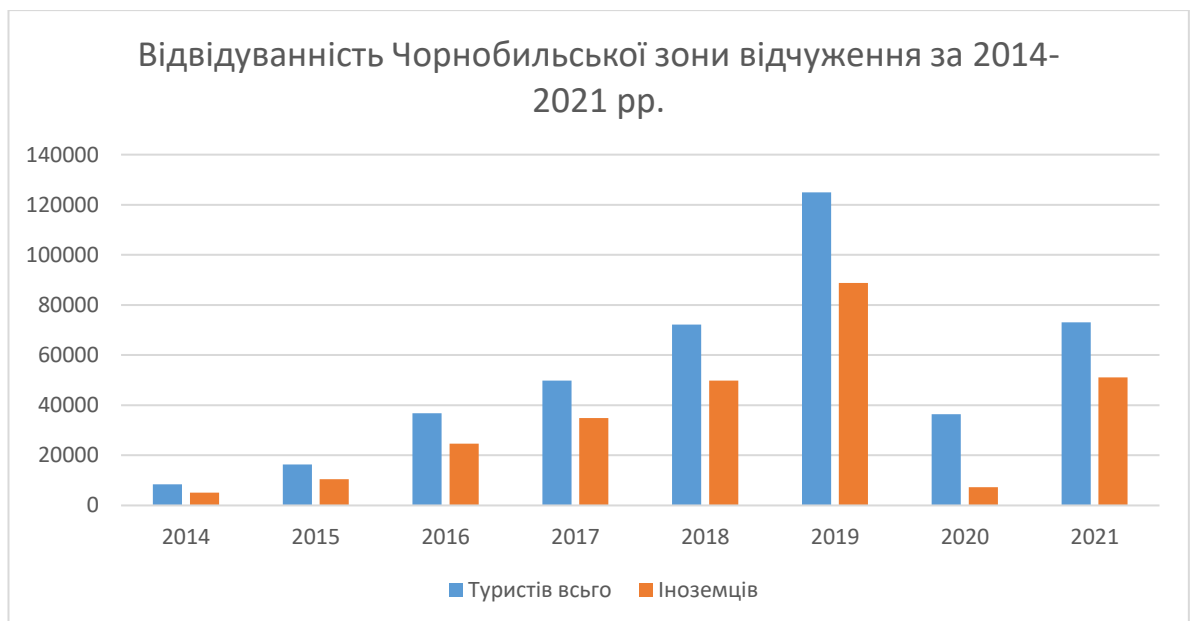

Рис 2.4. Відвідуваність Чорнобильської зони відчуження за 2014-2021 рр.

Джерело: розроблено автором за матеріалами [18, 24, 56]

Також, як і туризм в цілому, темний туризм в Україні має сезонний характер, та саме на прикладі туризму до Чорнобильської зони відчуження це можна дуже добре побачити. Для демонстрації сезонності було обрано саме дані за 2019, тому що це останній рік, у якому не було жодних обмежень щодо туризму. У січні зону відчуження відвідало 2140 туристів, в лютому – 2724 туристів, В березні – 5822 туристів, в квітні – 11128 туристів, в травні – 12147 туристів, в червні – 12379 туристів, в липні – 11879 туристів, в серпні – 14217

туристів, в вересні – 15234 туристів, в жовтні – 16754 туристів, в листопаді – 11364, в грудні – 4816 туристів. [50]

Рис 2.5. Динаміка кількості відвідувачів зони відчуження в розрізі 2017-2021 років [50]

Рис. 2.6. Статистика відвідувань зони відчуження за січень – грудень 2021 року [50]

Ці дані показують, що потоки туристів до Чорнобильської зони відчуження мінімальні у зимову пору року та стабільно зростають протягом року прямо до жовтня, коли починають падати. Це означає, що темний туризм

в нашій країні найпопулярніший саме влітку та на початку осені. Практично така ж тенденція потоку туристів продовжилась і в 2021 році, тільки з меншою кількістю туристів. Це ще більше підкріплює факт сезонності темного туризму в Україні.

Рис. 2.7. Іноземні країни-лідери за кількістю відвідувачів у 2021 році [50]

В 2021 році найбільше всього іноземних туристів приїхали з Польщі (4683 особи), Сполучених Штатів Америки (3493 особи) та Німеччини (3190 осіб).

У туризмі до Чорнобильської зони відчуження спеціалізуються такі туроператори: «ЧОРНОБИЛЬВЕЛ.КОМ», «ЧОРНОБИЛЬ ТУР», «Чорнобиль ексклюзив турс», «Відвідай», «Trips to Chernobyl», «Go2chernobyl» та багато інших. [34, 45]

Варто зазначити, що, станом на 2025 рік, тури до зони тимчасово призупинені через підвищену небезпеку, яка пов'язана з військовою агресією російської федерації.

До початку війни ціни на одноденні тури до зони становили: 1500 грн. («ЧОРНОБИЛЬ ТУР»), 1295 грн. («Відвідай»), 1440 грн. («Trips to Chernobyl»), 1500 грн. («Go2chernobyl»).

Також в зоні відчуження є офіційно затверджені туристичні маршрути. Всього їх 26, а саме:

- № 1 КПП Дитятки - с. Черевач - м. Чорнобиль;
- № 2 м. Чорнобиль (майданчик біля Свято-Іллінського храму);
- № 3 м. Чорнобиль (пам'ятник «Тим, хто врятував світ», меморіальний комплекс «Зірка Полин», Свято-Іллінська церква);
- № 4 м. Чорнобиль - с. Паришів;
- № 5 м. Чорнобиль - ЧАЕС - КВ «Вектор»;
- № 6 м. Чорнобиль - ЧАЕС;
- № 7 м. Чорнобиль - м. Прип'ять;
- № 8 м. Чорнобиль - Чорнобиль-2;
- № 9 м. Чорнобиль - с. Красне;
- № 10 м. Чорнобиль - смт. Поліське;
- № 11 м. Чорнобиль - ПТ «Сказочний»;
- № 12 м. Чорнобиль - с. Бички;
- № 13 м. Чорнобиль - с. Опачичі - с. Купувате;
- № 14 р. Уж - р. Прип'ять до м. Чорнобиль (водний);
- № 15 р. Дніпро - р. Прип'ять - р. Дніпро до с. Теремці (водний);
- № 16 р. Дніпро - р. Прип'ять до м. Чорнобиль (водний);
- № 17 р. Дніпро - р. Прип'ять до залізничного мосту (водний);
- № 18 р. Дніпро - р. Прип'ять - р. Брагінка до с. Ладижичі (водний);
- № 19 КПП Дитятки - с. Черевач – м. Чорнобиль (повітряний);
- № 20 КПП Зелений мис - с. Опачичі (с. Оташів) – м. Чорнобиль (повітряний);
- № 21 м. Чорнобиль - р. Уж – с. Рагівка (повітряний);
- № 22 КПП Зелений мис - с. Опачичі (велосипедний);

- № 23 м. Чорнобиль ("Шерп");
- № 24 м. Чорнобиль ("Єврейський історичний");
- № 25 «Навчально-тактичний»;
- № 26 «КПП «Лелів» - с. Стечанка (с. Лубянка) - м. Прип'ять. [24]

В цілому, туризм до Чорнобильської зони відчуження користується великим попитом та доволі добре розвинений, хоча після початку повномасштабного вторгнення туристів до зони не пускають.

Щодо аналізу розвитку темного туризму інших видів, то тут ситуація більш важка. Статистичної інформації щодо розвитку танатотуризму та некропольного туризму в Україні практично немає. На жаль, серед даних про танатотуризм є лише статистика відвідувачів Бабиного Яру за 2021 рік, а саме майже 240000 туристів. [35]

Містичний туризм в Україні трохи краще розвинений, ніж танатотуризм та некропольний туризм. Найпопулярнішим замком України є Кам'янець-Подільська фортеця, яку щороку відвідують приблизно 200000 тисяч туристів. Серед інших замків і фортець, багато людей також відвідують Ужгородський замок (приблизно 200000 осіб), замок «Паланок» (приблизно 180000 людей), замок Любарта (приблизно 120000 осіб), Олеський замок (приблизно 110000 осіб), Дубенський замок (приблизно 70000 осіб), Хотинську фортецю (приблизно 50000 осіб). [25, 28, 38, 42, 46, 52]

Варто зазначити, що зараз туристи, в основному, відвідують ці замки з метою культурно-пізнавального та історичного туризму, хоча про темні історії та легенди там також розповідають.

Рис 2.8. Замки та фортеці України за кількістю відвідувачів (з тих, про які є дані)

Джерело: розроблено автором за матеріалами [25, 28, 38, 42, 46, 52]

В танатотуризмі туроператори пропонують такі екскурсії та тури: «Пам'ять про Бабин Яр», «Таємниці місцевості Бабин Яр та нові меморіальні об'єкти», екскурсія до Поля Берестецької битви, тюрми на Лонцького, Лук'янівської в'язниці, екскурсії до усіх музеїв, зазначених у попередньому параграфі. [27, 40, 44]

Екскурсії до некрополів та кладовищ в Україні практично ніяк не представлені на ринку. В інтернеті були знайдені такі пропозиції: екскурсія «Лук'янівський некрополь», екскурсія «Байковий некрополь», екскурсія «Некрополь Болдиних гір», пішохідна екскурсія до Байкового некрополя, екскурсія до Личаківського некрополя.

Після аналізу розвитку темного туризму в Україні можна зробити такі висновки. Туризм до місць катастроф дуже добре розвинений та достатньо врегульований нашою владою. Туризм до зони відчуження до повномасштабного нападу російської федерації стабільно розвивався та його ринок дуже швидко зростав. Детальний аналіз розвитку інших видів темного туризму в нашій країні практично неможливий, тому що статистичних даних

про ці об'єкти практично немає. Хоча велика кількість людей відвідують замки і фортеці, вони це роблять скоріше з пізнавальною метою, а ніж з метою отримання «темних» вражень. Пропозиції на ринку танатотуризму та некропольного туризму дуже обмежені.

2.3. Проблеми та перспективи розвитку dark-туризму

Одною із найважливіших частин дослідження є саме виявлення проблем та перспектив розвитку темного туризму в Україні. Виявлення проблем може допомогти вдосконалити вже існуючі туристичні продукти та уникнути деяких труднощів під час створення нових. Визначення перспектив допоможе зрозуміти, як саме варто розвивати темний туризм в нашій країні в післявоєнний період, який колись обов'язково настане.

Першою проблемою буде саме етичне питання темного туризму. Велика частина населення нашої держави дуже релігійне та багатьом людям доведеться пояснити, що в темному туризмі немає нічого такого аморального. Особливо це знадобиться саме для некропольного туризму, який більша частина людей може взагалі не зрозуміти. Також туристам доведеться пояснити, що робити фотографії на місцях, де катували та вбивали тисячі людей – це дуже погано, хоча вся відповідальність за це повинна бути на них. Найбільш гостро цей аспект буде видно вже після закінчення війни, коли почнуть організовувати екскурсії до вже новостворених ресурсів темного туризму – зруйнованих міст під час бойових дій та місць військових злочинів російської федерації.

Інша проблема буде актуальною для туризму в цілому, а саме дуже поганий розвиток туристичної інфраструктури нашої країни. Жахливий стан доріг, залізничних шляхів, погані готелі – все це дуже сповільнює розвитку туризму в регіонах нашої країни.

Ще одною проблемою темного туризму є організація безпеки та недосконала нормативно-правова база. В Україні немає законодавчо

визначеної категорії «темний туризм», не вказано, до яких саме об'єктів він відноситься. Хоча деякі аспекти темного туризму можна регулювати із допомогою вже існуючого законодавства, багато з них, все ж таки, ніяк не описані та нерегульовані. Це ускладнює створення правил для функціонування відповідних маршрутів, роботи гідів, а також захисту пам'яток. Це буде створювати потенційні проблеми для життя та здоров'я людей, особливо на потенційно небезпечних об'єктах, таких як Чорнобильська зона відчуження. Саме тому, потрібно вдосконалити існуючу нормативно-правову базу та, можливо, створити окремі законопроекти щодо організації безпеки саме для місць темного туризму. Також для темного туризму потрібно обов'язково підготовлювати спеціалізованих гідів та екскурсіводів. Це потрібно для того, щоб правильно подавати дуже специфічний туристичний продукт, та при цьому не лякати потенційних клієнтів. Також варто зобов'язати туристичні компанії вводити вікові обмеження для відвідування подібних турів та екскурсій, які можуть нанести сильну психологічну травму дитині.

Наступна проблема – дуже погана інформаційна забезпеченість та мала популярність українських об'єктів темного туризму як і за кордоном, так і в межах нашої країни. Окрім зони відчуження, про об'єкти темного туризму, звичайним людям практично нічого невідомо.

Незважаючи на високий туристичний потенціал, об'єкти темного туризму практично не використовуються туристичними підприємствами, за винятком лише Чорнобильської зони відчуження.

Ще одною та, можливо, найважливішою проблемою темного туризму в Україні є дуже низький рівень дослідженості темного туризму, особливо його ресурсів. Саме це не дозволяє точно систематизувати ресурси темного туризму та виявити його потенціал, який може бути дуже високим.

Остання проблема – нерівномірний розподіл ресурсів темного туризму за регіонами країни. Як було зазначено раніше, України багата на ресурси темного туризму, переважно, на заході та півночі країни, що означає, що

потенціал східних та південних областей дуже обмежений, хоча після закінчення війни та забезпечення безпеки у прифронтових містах, ситуація зміниться.

Як ми бачимо, темний туризм в Україні має цілу низку проблем, які потрібно буде вирішувати, щоб забезпечити успіх цього виду туризму та безпеку відвідувачів на об'єктах.

Тепер перейдемо до перспектив, яких також достатньо.

Ще до початку війни, кількість відвідувачів до зони відчуження стабільно йшла вгору, причому більша частина туристів були іноземцями, та, після її закінчення, ця тенденція, скоріше за все, продовжиться. Також, існує велика обізнаність щодо місць бойових дій з росією серед іноземців, багато з яких можуть поїхати до цих місць, як туристи.

Наступною перспективою буде можливість використання некропольного туризму для вшанування пам'яті загиблих українців під час підступного нападу російської федерації. Але тут також встають етичні питання. Чи можна брати за таке гроші? Чи потрібно просити дозвіл у родичів загиблих? Через відсутність повноцінного державного регулювання на ці питання дуже важко відповісти. На думку автора, такі екскурсії мають бути або благодійними, або, взагалі, безкоштовними.

Іншою перспективою буде можливість створення нових музеїв та пам'яток, присвячених саме російському вторгненню. Це може допомогти вшанувати та увіковічити пам'ять про загиблих та постраждалих під час цієї жахливої війни та при цьому отримати комерційну вигоду.

Ще одна перспектива – використання цифрових технологій для більшого занурення туристів до основних аспектів темного туризму, а саме тематики смерті та містики. Також можна створювати онлайн екскурсії, які допоможуть залучити туристів до цих об'єктів без їх безпосереднього на них знаходження.

Для того, щоб виявити можливості та потенційні загрози для розвитку темного туризму в Україні був проведений SWOT-аналіз, результати якого наведені далі в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

SWOT-аналіз темного туризму в Україні

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
Велика ресурсна база та наявність унікального туристичного ресурсу у вигляді зони відчуження.	Дуже поганий стан більшості об'єктів та туристичної інфраструктури, що заважає розвитку темного туризму.
Високий рівень професійності організаторів турів до зони відчуження.	Небажання деякої частини населення займатися внутрішнім туризмом.
Низькі ціни у порівнянні з іншими країнами.	Низька обізнаність про цей вид туризму серед туристів і підприємств.
Збереження легенд, міфів та традицій у регіонах країни.	Дуже низький рівень дослідженості ресурсів темного туризму та їх нерівномірний розподіл по регіонам країни.
Збільшення бажання відвідати Україну серед іноземців, яке, після закінчення війни, буде тільки зростати.	Відсутність чіткої нормативної бази, яка може підвищити рівень безпеки та організації цього виду туризму.
Високе різноманіття локацій.	Стримуючі фактори, такі як страх, релігійні погляди, негативні емоції.
<i>Можливості</i>	<i>Загрози та ризики</i>
Створення нових туристичних маршрутів на нових ресурсах, які з'являться після закінчення війни.	Шанс поширення думки про аморальність подібних турів та екскурсій.
Великий потенціал для збільшення ринку внутрішнього та в'їзного туризму.	Нанесення потенційної шкоди до пам'яток через дуже велику кількість туристів.
Залучення іноземних інвестицій.	«Споживання трагедій» у розважальному характері.
Ремонт старої та створення нової туристичної інфраструктури біля об'єктів темного туризму.	Низький рівень безпеки туристів на нових об'єктах.
Збереження пам'яті про минуле.	Обмежений державний контроль та відсутність інвестицій для розвитку даного виду туризму.
Впровадження цифрових технологій для збільшення занурення під час екскурсій.	Потенційне пошкодження об'єктів через війну.

Джерело: створено автором

Темний туризм в Україні має значний потенціал завдяки великій кількості об'єктів, деякі з яких – унікальні, але щоб зробити цей вид туризму успішним, треба вирішити велику кількість проблем, таких, як стан інфраструктури або мале фінансування на збереження об'єктів. При цьому, при грамотному та етичному використанні цих ресурсів та достатньому рівні інвестицій, темний туризм може стати важливим гравцем у туристичному ринку України та допомогти зберегти історичну пам'ять.

ВИСНОВКИ

В результаті роботи автор прийшов до наступних висновків:

1. Темний туризм продовжує набирати обертів в усьому світі. Цей вид туризму займає важливе місце в економіці та національній політиці багатьох країн світу. Темний туризм бере багато аспектів інших видів туризму (культурно-пізнавального, релігійного, екстремального тощо), але при цьому його особливістю є тематика смерті у туристичному продукті. Різні дослідники пропонували велику кількість пояснень терміну «темний туризм», значення яких було приблизно однаковим. Темний туризм – туризм, який пов'язаний з відвідуванням місць, які мають відношення до смерті, руйнуваннями та/або містикою.

2. Загальноприйнятою класифікацією видів темного туризму є: туризм до місць катастроф (туризм до техногенних катастроф, природних катастроф та катастроф антропогенного характеру), містичний туризм (туризм до маєтків та палаців з привидами, місць сили та інших місць з паранормальною активністю), танатотуризм (туризм до місць бойових дій, геноциду, інших темних сторінок історії людства) та некропольний туризм (туризм до кладовищ та старовинних некрополів). Також було виявлено, що темний туризм доволі часто може бути небезпечним та неетичним.

3. Був проаналізований закордонний досвід розвитку цього напрямку туризму, який показав, що темний туризм може не тільки приносити великі прибутки та залучати велику кількість відвідувачів, а і бути частиною національної політики вшанування пам'яті. Також було з'ясовано що темний туризм може бути використаним, як окрема частина туристичного продукту.

4. Після аналізу нормативно-правової бази туризму в Україні, було з'ясовано, що, певною мірою, темний туризм врегульований в нашій країні, але законодавство недосконале і потребує редагування. Також важливим питанням є організація безпеки на об'єктах темного туризму, які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я та ментального стану людини. Для його

забезпечення потрібно стандартизувати безпекові заходи на об'єктах та проводити спеціалізовані курси кадрів для темного туризму.

5. Були проаналізовані наявні туристичні ресурси та зроблені наступні висновки. Ресурси цього виду туризму потребують подальшого та більш поглибленого вивчення з ціллю повноцінної систематизації та їх розподілу. Найбільший потенціал мають саме туризм до місць катастроф та містичний туризм. Ресурси танатотуризму та некропольного туризму практично ніяк недосліджені, тому їх перспективи доволі важко оцінити. Також варто зазначити нерівномірність розподілу цих ресурсів по регіонах нашої країни. В основному, багатими на ресурси темного туризму є західні та північні області. Також важливою частиною є стан цих об'єктів, який лишає бажати кращого та ризику їх подальшого руйнування через військові дії.

6. Був проведений аналіз розвитку темного туризму в Україні, який показав, що туризм до місць катастроф та містичний туризм розвинені набагато краще ніж танатотуризм та некропольний туризм, але розвинені вони все ще недостатньо. Також було з'ясовано, що темний туризм в Україні має сезонний характер: туристи взимку віддають перевагу більш теплим регіонам або взагалі не займаються туризмом. Також були знайдені статистичні дані щодо відвідуваності зони відчуження та відвідуваності найпопулярніших замків України, які є важливою частиною темного туризму.

7. Також були з'ясовані найголовніші проблеми та перспективи розвитку даного напрямку туризму в Україні під час та після закінчення війни. Найбільшими проблемами є стан туристичної інфраструктури, поганий рівень знань про ресурси темного туризму, недосконалість нормативно-правової бази, небезпека для життя та здоров'я туристів, практично відсутні пропозиції продуктів темного туризму від туристичних компаній (за винятком зони відчуження до війни) та нерівномірний розподіл ресурсів за регіонами країни, що зробить розвиток даного напрямку туризму практично неможливим для деяких регіонів. Серед перспектив були виділені високий потенціал розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження, як туристичному напрямку без

аналогів в світі, створення нових музеїв та місць пам'яті після закінчення війни та потенціал використання комп'ютерних технологій в цьому виді туризму. Був проведений SWOT-аналіз, з допомогою якого були показані наявні сильні та слабкі сторони темного туризму в Україні та висвітлені потенційні можливості та загрози для його розвитку.

Додатково варто зазначити, що темний туризм – дуже молодий та цікавий напрям туризму, який повинен та заслуговує бути вивченим набагато детальніше, особливо для нашої країни, потенціал темного туризму якої один з найбільших в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про екстрену медичну допомогу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17>
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
3. Закон України «Про поховання та похоронну справу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15>
4. Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12#Text>
5. Закон України «Про страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20>
6. Закон України «Про туризм». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
7. Наказ МНС України № 1157 від 02.11.2011 "Про затвердження Порядку відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1319-11#Text>
8. Алістратова К. Е. Містичний туризм: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. Географія та туризм. 2013. Вип. 26. С. 93–101.
9. Бордун О. Ю., Деркач У.В. Теоретичні та практичні засади дослідження похмурого туризму України. Географія та туризм: наук. зб. Київ:Альфа-ПК, 2014. № 30. С. 62-72.
10. Бугрій О. В. Некропольний туризм та його об'єкти на Україні. Географія та туризм 2010. №4. С. 52-62.
11. Іванов А. М. «Темний» туризм як один з перспективних видів туризму. *Бізнес-навігатор*. 2011. № 5. С.186-191.
12. Маркевич М. Замоквий туризм Західної України. Міжнародний бізнес та замоквий туризм в Україні : сучасний стан і перспективи розвитку : зб. Тез

доп. Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль-Збараж, 28-29 квіт. 2017 р.]. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. С. 177–179.

13. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / за ред. проф. Ф.Д. Заставного. К.: Знання, 2009. 575 с.

14. Сардак С. Е., Таран С.В. Потенціал «темного туризму» в країнах Європи. Економіка і суспільство. 2018. №18. С.27-34.

15. Lennon, J., & Foley, M. (2000). *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*. London: Continuum.

16. Lennon, J 2017, 'Dark Tourism' Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice.

17. Lushchyk, M., & Mamchur, O. (2022). Opportunities for the development of dark tourism in Ukraine. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series "Geology. Geography. Ecology"*, (57), 134-152. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-57-11>

18. Romanova, A. (2020). Features and trends of the Chernobyl tourism development. *Economic Annals-XXI*, 183(5-6), 134-141. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.V183-13>

19. Seaton, A. V. (1996). Guided by the Dark: From Thanatopsis to Thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 234–244.

20. Stone, P. R. (2006). A Dark Tourism Spectrum: Towards a Typology of Death and Macabre Related Tourist Sites, Attractions and Exhibitions. *Tourism*, 54(2), 145–160.

21. Vorina, Anton & Pokorny, Tinkara & Vorina, Tina & Klicek, Tamara. (2024). Understanding the Dynamics and Impact of Dark Tourism. 10.31410/tmt.2023-2024.233.

22. Вечерський В. В. Мавзолей // Велика українська енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vue.gov.ua/%D0%9C%D0%B0%D0%B2%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B9>

23. Віденський музей поховань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wien.info/en/see-do/sights-from-a-to-z/funeral-museum-346540>
24. Державне Агентство України з управління зоною відчуження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dazv.gov.ua/>
25. Дубенський замок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.zamokdubno.com.ua/>
26. Замок Бран [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://brancastle.ro/>
27. Екскурсія «Пам'ять про Бабин Яр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kraina-ua.com/ua/tour/ekskursiya-u-babin-yar>
28. Кам'янець-Подільська фортеця: чим приваблює тисячі туристів одна з найвеличніших оборонних споруд Східної Європи? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/4954/kamianets-podilskyi-fortress-what-attracts-thousands-of-tourists-to-one-of-the-most-magnificent-defensive-structures-in-eastern-europe#shho-mi-znajemo-pro-kamyanec-podilsku-fortecyu-ta-yaki-gipotezi-isnuyut-shhodo-yiyi-poxodzennya>
29. Карта старовинних українських некрополів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nekropol.ukrainaincognita.com/karta/>
30. Карта усіх кам'яних замків і фортець України (зведених до 1800р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://whattoseeinukraine.blogspot.com/2020/12/1800.html>
31. Кладовище безіменних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wien.info/en/see-do/sights-from-a-to-z/cemetery-nameles-342446#>
32. Кладовище Пер-Лашез [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://parisjetaime.com/eng/culture/cimetiere-du-pere-lachaise-p1104>
33. Концтабір Аушвіц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.auschwitz.org/>
34. Ліцензійний реєстр суб'єктів туристичної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5386d976-11e4-4eb1-abdf-2948a2017c17&title=LitsenziiniiRestrSub-ktivTurooperatorskoiDiialnosti>

35. Меморіал «Бабин Яр» представив плани на 2022 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://babynyar.org/ua/news/478/memorial-babyn-yar-predstavuv-plany-na-2022-rik>

36. Міні-серіал «Чорнобиль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hbo.com/chernobyl>

37. Музей цивільного захисту "Зірка полин" м. Чорнобиль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kv.dsns.gov.ua/gromadyanam/muzej-civilnogo-zahistu-zirka-polinu?__cf_chl_tk=GcW3dh9KE1RQ0Kg1wNrirXifRmY74SYRy11FsStO5xI-1746096182-1.0.1.1-X711BbS4VTu7klBsaFnelM1lIjRFzdbmGORy9tPR98k

38. Олеський Замок: історія, цікаві факти, легенди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://waytravel.com.ua/oleskyj-zamok-istoriya-czikavi-fakty-legendy.html>

39. Паризькі катакомби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.catacombes.paris.fr/en>

40. Поле Берестецької битви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://berestechko.org/dlya-vidviduvachiv/>

41. Помпеї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pompeisites.org/>

42. Скільки туристів відвідує Замок Любарта насправді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lutsk.rayon.in.ua/news/58967-skilki-turistiv-vidvidue-zamok-liubarta-naspravdi>

43. Статистичні дані UNWTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unwto.org/tourism-data/un-tourism-tourism-dashboard>

44. Тюрма на Лонцького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lonckoho.lviv.ua/>

45. Туроператор Чорнобиль Тур [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chernobyl-tour.net/>

46. Ужгородський замок у 2023 році відвідало на 27 тисяч людей більше, ніж Паланок, але заробив на 2,4 млн менше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mukachevo.net/news/uzhorodskyy-zamok-u-2023-rotsi-vidvidalo-na-27-tysiach-liudey-bilshe-niz-palanok-ale-zarobyv-na-24-mln-menshe_6021291.html

47. Україна Інкогніта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrainaincognita.com/>

48. Хіросімаський меморіальний «Музей миру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hpmuseum.jp/?lang=eng>

49. Цвинтарі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrritual.com.ua/poleznaya-informacziya-2/ritualnaya-infrastruktura-2/kladbishha-ukrainy-2/>

50. Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення УЗВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/cotiz.org.ua>

51. Що подивитися в Чорнобилі. ТОП 15 цікавих місць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kiyavia.com/articles/so-podivitisa-v-cornobili-top-15-cikavih-misc>

52. 50 000 туристів відвідали цю історичну пам'ятку України за минулий рік. Ви були серед них? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.obozrevatel.com/ukr/travel/50-000-turistiv-vidvidali-tsyu-istorichnu-pamyatku-ukraini-za-minulij-rik-vi-buli-sered-nih.htm>

53. Dark Tourism – the guide to dark travel destinations around the world. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dark-tourism.com/>

54. Google Maps [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/maps>

55. Grand View Research. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/dark-tourism-market-report>

56. Number of tourists visiting the Chernobyl Exclusion Zone in Ukraine from 2017 to 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.statista.com/statistics/1231428/number-of-tourists-in-chernobyl-exclusion-zone/>

57. S.T.A.L.K.E.R. 2: Heart of Chernobyl [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.stalker2.com/uk>

ДОДАТКИ

Додаток А

Ілюстративний матеріал про найвідоміші об'єкти темного туризму в світі

Замок Дракули (Румунія)

Колишня В'язниця Алькатрас (США)

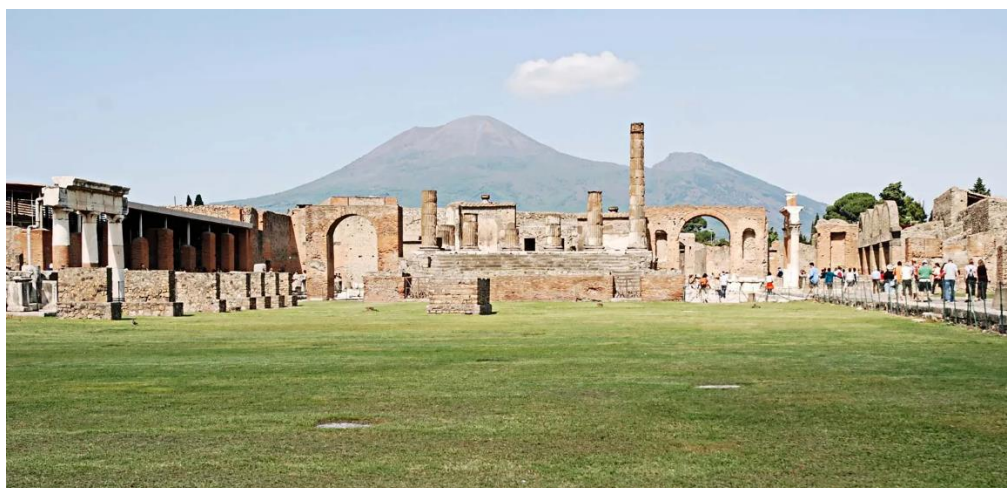
Паризькі катакомби (Франція)

Хіросімацький меморіальний «Музей миру» (Японія)

Концтабір Аушвіц (Польща)

Руїни міста Помпеї (Італія)

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на дипломну роботу бакалавра студента
спеціальності 242 «Туризм»

Філатова Єгора Максимовича

на тему: «Перспективи розвитку dark-туризму в Україні»

Сучасний туризм стрімко розвивається, охоплюючи дедалі більше нішевих напрямів, одним з яких є dark-туризм — подорожі до місць, пов'язаних із трагедіями, катастрофами або історичними подіями, що залишили глибокий слід у суспільній пам'яті. В Україні, з її складною історією та численними місцями пам'яті, існує значний потенціал для розвитку цього напрямку.

Обрана студентом тема є надзвичайно актуальною та малодослідженою в українському науковому і туристичному просторі, що свідчить про самостійність мислення та вміння працювати з новими, нестандартними підходами.

У дипломній роботі автор демонструє глибоке розуміння сутності dark-туризму як соціокультурного та економічного явища, надає чітке визначення поняттю, аналізує його міжнародний досвід, а також проводить ґрунтовний аналіз українських об'єктів dark-туризму – від Чорнобиля до місць бойових дій останніх років. Окрема увага приділена етичним аспектам розвитку цього виду туризму та його впливу на формування національної ідентичності та історичної пам'яті.

Структура роботи відзначається чіткою логікою, кожен розділ впливає з попереднього, що дозволяє комплексно охопити тему. Теоретичний розділ закладає міцну основу для практичного аналізу, в якому студент показує конкретні напрями розвитку dark-туризму в світі, включаючи маркетингові

інструменти, туристичні маршрути, перспективи для залучення іноземних туристів.

Особливо варто відзначити другий розділ, в якому представлено власне дослідження, зокрема аналіз попиту, опитування цільової аудиторії, оцінку туристичної привабливості об'єктів dark-туризму. Це свідчить про вміння студента не лише працювати з літературними джерелами, а й проводити самостійне прикладне дослідження.

Окремі недоліки, пов'язані зі стилістикою або оформленням, не є суттєвими та не знижують наукової цінності роботи.

Загалом дипломна робота є завершеним дослідженням, яке відзначається актуальністю, новизною та практичною значущістю. Вона може бути рекомендована до захисту в ЕК та заслуговує на високу оцінку.

Науковий керівник

доц. І. С. Посохов

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна
Харків, пл. Свободи, 6
20 травня 2025 року

Екзаменаційній комісії
із захисту бакалаврських робіт
студентів спеціальності
242 «Туризм»

ЗОВНІШНЯ РЕЦЕНЗІЯ

на бакалаврську роботу студента спеціальності 242 «Туризм»

Філатова Єгора Максимовича

на тему: Перспективи розвитку dark-туризму в Україні

Розвиток туристичної галузі є важливою складовою соціально-економічного зростання країни. Сучасні тенденції свідчать про зростання інтересу до нестандартних форм подорожей, зокрема dark-туризму — виду туризму, що поєднує пізнавальні, емоційні та меморіальні аспекти. В умовах пошуку нових напрямів розвитку внутрішнього та в'їзного туризму в Україні, дана тема є надзвичайно актуальною та перспективною.

Дипломна робота присвячена комплексному аналізу можливостей розвитку dark-туризму на території України. Студент обрав оригінальний і водночас важливий об'єкт дослідження, що потребує глибокого осмислення як з точки зору туризмознавства, так і соціокультурної відповідальності.

У процесі роботи автор продемонстрував уміння працювати з широким колом джерел, зокрема використано сучасні українські та зарубіжні публікації, офіційні документи, статистичні дані та результати власного аналізу. Висвітлено історичні передумови появи dark-туризму, проаналізовано його класифікацію, особливості сприйняття, виклики для туристичної сфери. Значну увагу приділено характеристиці українських об'єктів dark-туризму, їх потенціалу та проблемам функціонування.

Структура дипломної роботи логічна й послідовна. Всі розділи взаємопов'язані, що забезпечує цілісність дослідження. Особливої уваги

заслуговує практична частина, де представлено рекомендації щодо вдосконалення інформаційної підтримки dark-туризму, розвитку інфраструктури, налагодження взаємодії з громадами та впровадження етичних стандартів у просуванні таких маршрутів.

Позитивне враження справляє і глибина аналітичної роботи, що свідчить про високий рівень підготовки студента, здатність критично мислити, робити обґрунтовані висновки та формувати конкретні пропозиції.

Незначні зауваження щодо оформлення роботи не мають істотного впливу на її загальну якість.

У підсумку слід відзначити, що дипломна робота є самостійним, цілісним дослідженням з елементами новизни, має практичну цінність та відповідає вимогам, що ставляться до випускових кваліфікаційних робіт. Робота заслуговує на позитивну оцінку та може бути рекомендована до захисту.

Рецензент:

канд.екон.наук, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин
та логістики

Роман КОВАЛЕНКО

Директор ННІ «Каразінський
Інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»

Микола ПИСАРЕВСЬКИЙ

